

IZSÓ MIKLÓS ÉLETE ÉS MUNKÁI

Ebből a könyvből nyomatott

60 példány japáni papírra

470 példány simított velin papírra s az

530 példány mindegyike folyó számmal (1—530) van ellátva.

220 számú példány.

Hét heliogravure-melléklettel és 22 szövegképpel.

Frederick W. Kelly

SZANA TAMÁS

IZSÓ MIKLÓS

ÉLETE ÉS MUNKÁI

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA

1897

DR WLASSICS GYULÁNAK

MAGYARORSZÁG

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERÉNEK

TISZTELETE JELEÜL

A SZERZŐ

IZSÓ MIKLÓS

I.

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK. — IZSÓ SZÜLETÉSE. — ISKOLÁZTATÁSA. —
ELSŐ KISÉRLETEI. — A FORRADALOM. — RIMASZOMBATI TARTÓZKO-
DÁSA ÉS FERENCZY. — MENEKÜLÉSE PESTRE.

A század közepén még minden jel a »legnagyobb magyar« mellett tanuskodott, ki egyik polemiájában, a vitatkozás hevétől kissé talán elragadtatva, azt az állítást kockáztatta, hogy a magyar fajban nincs meg a rátermettség nagyobb plasztikai művek alkotására. A nemzeti szellem sem elég bájjal, sem elég erővel nem tudott nyilvánulni a kőben, holott a szóban, a húrokon és a vásznan már oly hatalmasan megnyilatkozott. A magyarnak voltak nagy szónokai, nagy zenészei s világhírré emelkedett költője; egyik-másik jelesünk a festészet terén is elismerést szerzett a magyar névnek; de nem volt szobrászunk, a ki kőben vagy ércben a nemzeti jelleget magán viselő, maradandó becsű műveket alkotott volna. Az első és sok ideig egyetlen magyar szobrász:

Ferenczy István még a technika nehézségeinek legyőzéseig sem tudta vinni művészetét, s Mátyás-szobrának ránk maradt részletei csak a leleményesség teljes hiányáról s az erejét túlbecsülő ember kínos vergődéséről tesznek bizonyosságot. A kik utána jöttek, szintén csak alig egy-két lépéssel tudtak elibe vágni a tökélyesség felé vezető uton. Egyik-másik talán ügyesen faragott, sőt egy kis jóakarattal művésznek is volt nevezhető a kivitelben; de teremő szellem nem akadt köztük, s még mindig várunk kellett a művészre, ki érzületben és gondolatban igazán magyar legyen s korlátlan hatalommal uralkodjék a véső felett.

Sokan, érvekkel akarva támogatni Széchenyi nézetét, úgy vélekedtek, hogy nálunk a művészeti tradíció teljes hiánya az oka a plasztikai művészetek terén mutatkozó nagy szegénységnek. Mondták: nincsenek műemlékeink, nyilvános szobraink, melyek a fiatal nemzedék képzelődését felizgatnák s azt hasonló művek előállítására ösztönöznék. Könnyű a nagyobb nemzetek fiainak, fűzték tovább az okoskodást, azoknál nemcsak a nyilvános gyűjtemények klasszikus darabjai, hanem a közterek és épületek artisztikus diszítései is megannyi serkentői és táplálói a becsvágynak. A költő hozzáférhet a külföldi nagy mesterek műveihez, a festő is láthat

még egy-egy példányszerűen szép képet; de a plasztika iránt való érzék fejlődését nálunk ilyen segéd-eszközök nem támogatják. A mit a fiatal szobrász könnyű szerrel megismerhet, az legfőlebb a plasztikai művek rajz-másolata, tehát az eredeti szépségeit csak egyoldalúlag visszatükröztető utánzás.

Tagadhatatlan, hogy sok igazság nyilatkozik meg ebben az okoskodásban. A mintaszerű példányok látása mozgásba hozza a szunnyadozó ambíciót s jelentékeny tényezője a tehetség jó irányba való terelésének. Kétségtelen azonban az is, hogy mint minden művésznél, úgy a szobrásznál is, első az égiek különös kegyelméből eredő rátermettség. Az isteni szikra nélkül lehet valaki a tökély magaslataig emelkedő mesterember, de önálló, igazi teremtmény művész sohasem. S akiben ez az isteni szikra megvan: az előbb vagy utóbb, de érvényesül, még a legsivárabb környezetben s az eléje tornyosuló akadályok dacára is. Az igazi tehetség utat tör magának, s legyen bár első megjelenése félszeg vagy naiv: isteni eredetének bélyegét magán viseli.

És csakugyan sivárabb, prózaiabb környezetet már alig képzelhetnénk, mint aminőben Izsó Miklós, az a magyar szobrász született, kinek plasztikai művészetünk terén az elsőség dicsősége volt fenntartva s kinek alkotásain a magas művészet s a

nemzeti szellem csókja együtt égett. Disznós-Horvát (már maga a név is mily ominozus!) sáros, ronda kis falu Borsodmegyében, alig pár száz lakossal, távol a közlekedés fővonalaitól, híjával minden kulturának.

Ebben a soha sem emlegetett, a művésznak talán hírét sem ismerő, félreeső fészekben látta meg először a napvilágot 1831. szeptember 28-dikán a mi szobrászunk. Atyja Izsó József s anyja Szathmáry Eszter a köznemességhez tartoztak ugyan, de szegényes sorsban éltek s gyermekeikért valami sokat a legjobb akarat mellett sem tehettek. A kis Miklós, miután otthon irni, olvasni már megtanult, a helybeli iskolában szedte magába a tudomány első elemeit. Hogy már gyermekkorában *számot* tett: a következő adoma bizonyítja.

A mester, ki oktatására vállalkozott, öreg ember volt és rövidlátó.

— Tudsz-e irni? kérdezte az iskolájába vezetett gyermeket.

— Tudok.

— Ird le hát a nevedet szaporán.

A kis Miklós nevének betűit nagynehezen oda-srófolta a papirosra:

— Ejnye, gézengúz, hát százötven vagy te?

A tanító az ISÓ nevet 150-nek nézte.

A mint Miklós a falusi iskolából lassankint kinőtt, szülői Sáros-Patakra küldték, a reformátusok régi, híres kollegiumába. Itt folyvást a jó tanulók közé tartozott, a rajzban pedig csakhamar valamennyi társát felülmulta. Szabadkézrajzai csakugyan oly kitűnők voltak, hogy pénzért vették meg azokat s mintakül küldték el kisebb osztályok számára. Fel is tűnt velök nemsokára. Az 1846. évi nyári vizsgálaton megjelent az örökemlékű József nádor is s midőn kíséretével a templom székein helyet foglalt, Izsó oly élethűen rajzolta le a magas vendégeket, hogy tanuló szomszédja hangos fölkiáltásban adott kifejezést elragadtatásának. Erre a tanárok is figyelmessé lettek, elvették a rajzot s megmutatták a nádornak. A sebtiben odavetett vázlat a főherczegnek annyira megtetszett, hogy magánál tartotta s jutalmúl egy aranyat adott készítőjének. Ugyanakkor már tollkással puha kőből csinos apróságokat készített. Sőt Vадnai Károly említést tesz* egy fehér márványból faragott kézről is, mely édes anyjának birtokában volt, s mely már elárulta, hogy abból, ki azt minden tanulás nélkül készítette, okvetlenül jeles művész lesz.

Izsó akkor végezte be a nyolcz osztályú gymnasiumot, mikor a szabadságharcz hullámverése már

* Fővárosi Lapok 1875. május 29.

a vidékre jutott s fegyverbe szólította az ideálért lelkesülő fiatalságot. Alig rázta le az iskola porát, június 3-dikán beállt Ujházi vadász-századába s aztán végigküzdötte az egész forradalmat. Iratai közt két kis darab zöldes merített papirost találtam; ezekre írónnal jegyezte föl a hadászati műszókat s katonai utjait, »melyeket a szabadság kivívásában tett«. Jegyzeteiből látom, hogy résztvett a kápolnai, tiszafüredi, kövesdi, gödöllői, váczi, nagysarlói, győri, szőnyi, rétsági, vadkerti, hidvégi, gesztelyi ütközetekben s jun. 28-dikán Győrnél sebet is kapott. Fölvitte őrmesterségig s Borosjenő alól negyedmagával megszabadulva, hat heti bujdosás után került vissza bánkódó szüleihez, kik őt ekkor már halottnak hitték.

Csak kevés ideig tartózkodott a szülői fedél alatt, s 1849. végén már gróf Pallavicini Roger kurittyáni uradalmában találjuk, ahol mint erdészsegéd nyert alkalmazást. Ismeretes dolog, hogy a gróf nem valami nagyon lelkesedett a szabadságharczért; így tehát az sem lehet feltűnő, hogy figyelmét a szenvedélyes fiatal ember viselkedése s egyes elejtett szavai csakhamar magára vonták. Miután kiléte felől is értesült, magához rendelte őt, pontosan kikérdezte multja felől s aztán ezt a kérdést intézte hozzá:

— Ha mint ellenségek a csatatéren ép így, mint most, szemben találkoztunk volna, szóljon, mit tett volna ön?

— Megadásra szólítottam volna fel a gróf urat, — válaszolta Izsó teljes őszinteséggel.

— S ha nem adom meg magamat? kérdezte Pallavicini.

— Lelövöm a gróf urat.

— No lássa, füzte tovább a társalgást Pallavicini, e szavai után nincs más tenni valóm, mint Önt azonnal az előjáróság elé állíttatni.

Izsó másnap otthagyta erdészi állását, magával vive a jó Kosztra János uradalmi tisztartó meleg ajánlatát. Az előjáróság felügyelete alatt kísérték, mint hadkötelezettet Edelénybe, honnan csakis a sorozó-bizottság egyik tagjának segítségével folytán sikerült megszöknie az éj sötétjében. Hideg, téli időben bolyongott a kazai erdőben, hová szülői napokon át csak lopva küldhették neki az eleséget. Nem volt egy nyugodt percze: a vadállatok és elvadult emberek üldözésétől egyaránt kellett rettegnie. A farkasok elől még a fákra menekülhetett, amint ezt egy zimankós éjszakán valósággal meg is kellett tennie; a hatalom emberei ellen már nem nyújtott neki elég oltalmat a kazai erdészlak: tovább és tovább kellett bujdokolnia. Nappal rejtőzött, utját

csak éjjel lehetett folytatnia s nyolcz napi kínos bizonytalanság után így jutott el a Zsip nevű faluba, ahol nagyatyja tanító volt.* Itt is csak pár hétig volt maradása. Jelenléte a csendes faluban csakhamar szemet szurt; attól lehetett tartani, hogy üldözői föltalálják. Nagyobb várost kellett keresnie, hogy jobban elveszszen az emberek között.

Hosszas kóborlás után így jutott el Rimaszombatba, ahol még mindig rejtőzködve, a város által felállított rajztanoda növendékei közé iratta be magát. Az órákra pontosan bejárt s mint bizonyítványában tanára: Plachy Ferencz följegyezte róla: »számtalan tanítványok közül a rajznak mindennemű ágában különös kitüntetésben részesült«. Jellemző képessége már ekkor figyelmet kelthetett, mert tanára főleg »az alakok szabályszerű letételét s a dolgot valódi értelmező eleven, hű felfogását« emeli ki. Egyidejűleg Jakowetz Antal kőfaragó mesternél dolgozott, sőt 1853. márczius havában már bejutott Ferenczy Istvánhoz is, ki a világgal és önmagával meghasonolva, Rimaszombatban huzódott meg s monumentális munkák tervezése helyett, talán szórakozásból, talán kenyérkeresés céljából, megrendelésre arczképeket faragott. Az öreg szobrász Izsóban azonnal fölismerte a nem közönséges tehetséget,

* Öccsének: Izsó Józsefnek följegyzése.

gyermekként megszerette őt s a legnagyobb odaadással vezette be művészetének titkaiba. A növendék rövid idő alatt olyan haladást tett, hogy Ferenczy már nem is akarta őt tovább maga mellett tartani, hanem arra sürgette, hogy magasabb kiképzés végett menjen minél előbb valamely külföldi szobrászati akadémiába. Mindent elkövetett, hogy utlevelet adasson neki Rómába, hol egyik jóbarátjánál már munkát is szerzett számára; az utlevél kieszközlése azonban nagy nehézségekkel járt, mert Izsót, mint katonaszökevényt, kutatták és hajszták szerte az egész országban. Így telt tehát egyik hét a másik után a napi munka fáradalmi és folytonos rettegések között. Izsó az ipariskolában rajzolni tanított, Ferenczynél pedig a készülőben levő mellszobrokon dolgozott, mindenütt más név alatt.

Az öreg szobrász ekkor faragta a muzeum számára Kazinczy Ferencz arczképét, de időközben megbetegedett s tanítványára kellett bízni annak befejezését. Izsó egész ambícióval látott a munkához s be is fejezte azt a mester teljes elismerésére. Ez már nem a habozó tanoncz kezének munkája volt, hanem a gyorsan fejlődő fiatal művész első számottevő alkotása. Második azonban már nem követte a sorban, ha csak azt a kis mellszobrocskát is nem számítjuk, mely Kölcsey Ferenczet ábrá-

zolta, s melyet Terhes Róza, Orbán József sáropataki akadémiai tanár neje őrzött kegyelettel. Izsót felismerték: kezébe kellett vennie újra a vándorbotot.

Az elfogatás elől Pestre menekült. Itt, távol övéitől, nem ismerte őt senki; azt hitte, hogy a néparadatban egészen elvész, s nyugodtan élhet tanulmányainak. Fiatalos fantáziája ragyogó színekkel himezte maga elé a fővárosi életet. Láta képzeletében a muzeumok drága kincseit, melyek új táplálékot nyújtanak tehetségének; látta pályatársait, kik bátorítják törekvéseiben, örülnek sikereinek, s látta végül a műveltebb izlésű, jobbmódú nagyvárosi közönséget, mely gyönyörűségét találja a művészet termékeiben s bizonyára pártfogásával is fogja buzdítani a vidékről fölvándorolt pályakezdőt, ha fölfedezi benne a talentumot.

Mindjárt megtudjuk, hogy reményei miként teljesültek.

II.

MŰVÉSZETI VISZONYOK PESTEN. — TERHES KÜZDELMEK. — BÉCSI
TARTÓZKODÁSA. — ELSŐ SZERELMI KALANDJA. — A BÉCSI MAGYAR
FIÚK MÜNCHENBE KÜLDIK.

Izsó Miklós 1856. márczius havában költözködött föl Pestre.

Ekkor még mindig nagyon csendes, még mindig nagyon szomorú volt a magyar főváros. Társas életről jóformán szólni sem lehetett; az utczákon lesütött fővel jártak az emberek; a barát barátját hangosan üdvözölni alig merte, ha véle véletlenül találkozott; három-négy ember egy csoportban már nem verődhetett össze, mert a rendőrség előtt szemet szurt volna, s a vendéglők, kávéházak olyan néptelenek, csöndesek voltak, mintha valami nagy járvány pusztította volna el a közönségüket. Ha valakinek ekkor az jut az eszébe, hogy művészeti életről beszéljen: erősen a szeme közé néznek és mosolyognak. A forradalom forgószele

szerte szórta, bujdokolni kényszerítette a művészeket, kiknek nagy része szintén tevékeny szerepet játszott a szabadságért folytatott küzdelmekben. Sokan, különösen a fiatalabbak, külföldre menekültek; mások a vidéken huzódtak meg, a mozgalomban erősebben nem kompromittált jóbarátoknál. A szobrászatot Pesten Dunaiszky László, Züllich Rudolf és Marsalkó művelték; megannyian nagyon közepes tehetségek, kiket csakis az engedékeny kritika ruházhatott föl a *művész* névvel. *Engel József*, ki pályája kezdetén nem közönséges érdeklődést keltett képességei iránt s magas pártfogókat tudott megnyerni, Rómában mintázta allegorikus szoborműveit s talán nem is gondolt arra, hogy rövid idő múlva vissza fog telepedni a hazájába.

Ilyen környezetben a fiatal művész nem ok nélkül remélte, hogy vésőjét az ország fővárosában sűrűn foglalkoztatják.

Fájdalom, keservesen csalódott.

A hatalom nem tett semmit Pest emelésére, középületek nem emelkedtek, a magánosoknak pedig kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogysem a szomorú reménykedés napjaiban a szobrászat fényűzésére gondoljanak. Izsó mindenüvé bekopogtatott s mindenütt azzal utasították el, hogy magok a mesterek is koplalni kénytelenek. Nem maradt más

hátra, beállt az első kőfaragóhoz, hogy napszámos munkát végezzen. Kezét, mely már ekkor valódi művészettel forgatta a mintázó-fát és vésőt, nehéz és közönséges szerszámokkal kellett feltörnő, hogy magának a mindennapi kenyeret megszerezhesse. Munkaadói közül egynek a neve sem maradt reánk, ami nyilván mutatja, hogy azok csak harmad-, negyedrangú vállalkozók lehettek. Fivérétől hallottam, hogy a lánczhid jobb és baloldalán levő kis épületek kőfaragó-munkáit is Izsó végezte s ez már az ambíciózusabb föladatok egyike volt. Állandóan azonban még ilyen szerényebb foglalkozást sem találhatott. Sokszor napokig, hetekig ült otthon munka nélkül, szomorú gondolatokba mélyedve a magyar művész sorsa felett, ki semmi segélyre nem támaszkodhatik a pálya kezdetén. Helyzete felől vidéken élő barátainak is panaszkodhatott, mert Balogh Bélának hozzá intézett levelében* a következő sorokat találom: »Leveledből sajnálattal olvastam, hogy *jelen helyzeted multadnál sulyosabb*, s hogy pályád útján neked is sok ellenállással kell küzdened.« Ugyanez a rokon 1857. július havában közvetítőül lép föl Izsó s annak nagybátyja: Szathmáry Pál Borsod-megye főmérnöke között, ki egykor nem akart menhelyet adni a katonaszökevénynek, hogy most valami

* Harmacz, 1856. május 26.

segítséget szerezzen számára szomorú állapotában. Fáradozása azonban aligha járt kellő eredménnyel, mert Izsó helyzete Pesten folyvást nagyon szigorú maradt s csakhamar tarthatatlanná vált.

A nélkülözések eme szomorú napjaiban találkozott Balogh Zoltánnal, a fiatal költővel, ki maga is nagy szeretettel viseltetett a művészetek iránt s nem minden tehetség nélkül forgatta az ecsetet, amint azt a fiatal Izsónak e korból származó hasonmása is mutatja. Balogh Zoltánt annyira meghatotta a geniális fiatal szobrász sorsa, hogy író-társait szólította föl: nyújtanának a derék ifjúnak segédkezet, hogy tehetsége kiképezése végett külföldre mehessen.

Az alkalom igen kedvező volt. Sárossy Gyula lakásán egy kis írói társaság volt együtt. Ez adott annyit, amennyi tőle telt s a csekély összeg Izsónak elég volt arra, hogy Bécsig juthasson.

Tudta, hogy idegen földön még inkább a saját erejére kell támaszkodnia, de azért utnak indult. Rosszabb helyzetre már Bécsben sem számíthatott, mint a minőben Pesten tengődött. Kedélyében némileg felfrissülve kereste föl a híres császárvárost.

Izsó a birodalom székvárosában pezsgő művészeti életet talált s az egyetem magyar ifjai tárt karokkal fogadták. Helyzete azonban hamarosan itt

IZSÓ MIKLÓS 1856-BAN

BALOGH ZOLTÁN RAJZA

sem változott jobbra. Magával hozott pénze csakhamar elfogyott, bár nagyon takarékosan tudott élni s hetekig kijött annyból, amennyit mások egy est-ebédre elköltenek. Sokat nélkülözött, sokat aggódott. Az a tudat, hogy idegen emberek közt kölcsön vagy könyöradomány után kell futkosnia, mélyen elkese-rítette az önérzetes ifjút, annyival is inkább, mert semmi remény sem mutatkozott, hogy egyhamarjában munkát találhasson.* Bécsben sok volt a mes-ter, de nagy volt a munkások versenye is. A nagyobb műtermekbe, az ismertebb szobrászokhoz a világ minden részéből sereglettek gyakorlott kezű fiatal emberek s ezek közt nagyon elveszett a szerény magyar ifjú, ki hozzá még a német nyelvet is csak töredeazve, barbár kiejtéssel beszélt.

Izsó már egy álló hónapot töltött a császár-városban s a reménynek még csak egyetlen szik-rája sem csillámlott föl számára. Mindenünnen azzal utasították el, hogy sok a dolgos kéz, a munka pedig egyre kevesebb.

Mi lesz belőle, ha ez tovább is így tart?

Egy napon kétségbeesve ült szerény hónapos szobájában s azon gondolkozott, hogy véget vet

* Csakis Sárossy Gyula szőlította föl Pestről Lendvay szoborter-vének elkészítésére; ez a munkája azonban épenséggel nem sikerült. Izsó ekkor még nem volt képes a föladat megoldására.

a semmi jóval nem kecsegtető, küzdelmes életnek. Tépelődései közben könyv akadt a kezébe, valami regény vagy költemény-füzér, melyet még pesti háziasszonyától kapott olvasás végett. Ezt a könyvet kezdte most lapozgatni. S amint egymás után forgatta a lapokat, egyszer csak két osztrák forintra bukkant, melyet szórakozottságból bizonyosan az a pesti asszony feledett abban. Izsó szemei hirtelen fölcsillantak; a talált pénz azt sugta neki, hogy gyávaság foglalkozni az öngyilkosság gondolatával. — »Nem veszhetek el!« — kiáltotta s fogadást tett, hogy bármi jőjjön is, erős lesz. Csak bátorság, kitartás: a siker nem maradhat el.

És pár nap múlva csakugyan talált is alkalmazást az ismert nevű bécsi szobrásznál *Meixner Jánosnál*.

Először valamelyik prágai templom számára kellett fehér márványból három alakot kifaragnia: az áldást hintő Máriát s két oldalán egy-egy térdeplő angyalt, mind a hármat életnagyságban. Izsó a kipontozás munkáját nagyon lényegtelennek tartotta s Ferenczynek Canovától elsajátított módszere szerint fogott hozzá a márványdarab hasogatásához. Amint Meixner segédei az előttük ismeretlen módszert látták, megriadva futottak főnökükhöz, hogy azt az értékes márványdarab veszedelmére

figyelmeztessék. Izsónak csak nagynehezen sikerült Meixnert megnyugtatni, hogy ne féljen semmitől, a kárért felelősséget vállal. És az alakok hatod napra már csakugyan kezdtek kibontakozni a durva kőtömegből, nem kis álmélkodására a különböző nemzetiségű segédeknek, kiket eleinte meglepett, később bámulatra indított a fiatal magyar szobrász merész és gyors munkája. Mikor tíz nap múlva már mind a három alak ki volt nagyolva, Meixner elismerőleg nyújtotta kezét a fiatal Izsónak s vendégül hívta asztalához.

A szobrok egy hónappal előbb elkészültek, mint azt a gyorskezü segéd megígérte és maga a mester kívánta. De dolgozott is rajtuk szorgalmasan, még az ünnepnapok kényelmét is föláldozva.

Egy vasárnapon épen a Mária-szobor leomló köpenyének faragásával bibelődött, midőn a kalapács zajára figyelmessé vált rendőr haragosan lépett be műtermébe.

— Mi történik itt? — szólt emelt hangon, a művész felé fordulva.

Többet azonban nem szólhatott, mert amint a szép szobrot meglátta, elfeledte rendőri feladatát, levette a kalapját, keresztet vetett magára s egész áhitattal merült el annak szemlélésébe. Amikor pedig azt is megtudta, hogy a Mária-szobor szülővárosa

egyik temploma számára készül: még egyszer figyelmesen megnézte a szép munkát, újra keresztet vetett és szó nélkül távozott. Kegyeletlen dolognak tartotta volna, hogy az ilyen ünnepzavarásért szót emeljen.

Meixner műterméből Izsó, egy hónapi szünetelés után, Gasser Jánoshoz ment, ki ekkor gróf Széchenyi István életnagyságú mellszobrát készítette a család számára ércből és márványból. Gasser a szobor márványból való kifaragását Izsóra bízta. A fiatal művész fölhasználta a kedvező alkalmat s munkája közben többször meglátogatta a Döblingben lakó Széchenyit, hogy gonddal és szeretettel tanulmányozza a legnagyobb magyar arczvonásait.

A szobor csakugyan annyira hű mása volt az eredetinek, hogy a róla készített rajzok csakhamar az egész országban elterjedtek, s mint Széchenyi legjobb arczképei váltak keresettekké. A dicsőség a Gasseré maradt és Izsó az osztrák szobrásztól még olyan jutalomban sem részesült, aminőt jogosan megvárhatott volna.

Gyors és gondos munkáját mindig nagyra becsülték, bárhol dolgozott; de arra csak nagy ritkán gondoltak, hogy azt illőképen meg is fizessék. Pedig nem egy dekoratív munkája díszíti a bécsi épületeket s gyors vésőjét rendszeren akkor vették igénybe

az építészek, ha valamely megrendelés már a körműkre égett.

Izsó azonban a rossz fizetés és a koronkinti munkaszünet daczára is keresett annyit Bécsben, hogy szükségleteit fedezhette, sőt olykor-olykor egy-egy jó napot is csinálhatott társainak, kik nyílt, őszinte jelleméért s áldott jó szivéért hozzá nagyon vonzódtak. A fiatal művész, ha pénzhez jutott, mindig megosztotta társaival, s nem végezett be nagyobb munkát anélkül, hogy az áldomás elmaradhatott volna. A vendéglátás magyaros szokását hiven megőrizte az idegen földön is.

Bécsi tartózkodásának idejére esik az a szerelmi epizód is, melyet Ágai Adolf jegyezett föl róla.* A császár-városban rokonoktól, ismerősöktől távol, a legnagyobb nyomorban halt el egy olasz kőfaragó. Leánya, egy szép gyermekleány, ki atyját vándorutjában is mindenüvé kísérte, kenyér és gyám nélkül maradt. Izsó érzékeny szive megesett a szegény, árva teremtésen, magához vette őt s iránta csakhamar szenvedélyes szerelemre lobbant. Boldogsága azonban nem tartott sokáig. A leány rokonai tudomást vettek a szerencsétlenségről, Bécsbe siettek s fölhasználva Izsó rövid távollétét, a szép árvát visszavitték magukkal szülővárosába: Trevisóba.

* *Reform.* 1875. június 6.

Mikor Izsó visszatért, már hült helyét találta a leánynak. Gazdasszonya beszélte, hogy akkor nap majd fölvette a házat. Diribre-darabra vagdalt mindent, a tükröt kihajította az udvarra, a kis kanapét fölhasgatta, az öreg madame-ot majd megfojtotta, aztán a tett kárt megtérítve (s azon kívül egy éjet a priccsen töltve) elhatározta, hogy régi szándékát most már végrehajtja: megy Münchenbe, de azonnal.

Ez a terv azonban nem kizárólag az Izsó terve volt. Már előbb a bécsi technikusok sugallották neki, kik sokat tartottak tehetségére, sokat vártak tőle és elszomorodva látták, hogy ennek az Isten különös kegyelméből való talentumnak fényes adományait közönséges mesteremberi munkák végezésére kell elfecsérelnie. Ezek a magyar ifjak, kikkel Izsó sűrűn érintkezett s a kik képességén kívül kitartását is nagyra becsülték, azt óhajtották, hogy a müncheni szépművészeti akadémián, jeles mesterek vezetése alatt, képezze ki a tehetségét. Ha kell: majd segítik őket legalább annyival, hogy a legszükségesebbeket fedezhesse s ne legyen arra kényszerítve, hogy ezután is napszámos munkát végezzen.

Volt a bécsi technikusoknak ez időtájon segélyező-egyletük is, az ugynevezett krajczáros egylet, melynek bevételeit, kisebb és nagyobb összegek-

ben, a jótékonyság gyakorlására fordították. *Szily Kálmán*, a magyar ifjúság akkori lelkes vezére, tett indítványt, hogy ennek az egyletnek a bevételeiből szavazzanak meg Izsónak egy évre olyan összeget, melyből tanulmányait folytathatja és szerényen megélhet. A szép terv visszhangra talált s a bécsi technikusok elhatározták, hogy Izsót a saját költségükön művészsze képeztetik. És ez a fölbuzdulás nem csupán a baráti szeretet vagy részvét megnyilatkozása volt, (mert hiszen Izsót az adakozók egy része jóformán alig ismerte), hanem a hazafias kötelesség mélyen átérzett tudata, mely nem engedhette meg, hogy olyan kiváló tehetség, mint aminő Izsó Miklós volt, a viszonyok nyomasztó súlya alatt elkallódjon. Ami magának az országnak vagy a gazdag főuraknak kötelessége lett volna: azt megtette a hazai művészet érdekében néhány szerényebb viszonyok közt élő lelkes bécsi magyar tanuló ifju.

Fiatal szobrászunk így került 1859. végén a müncheni képzőművészeti akadémiába.

III.

A MÜNCHENI ÉLET. — ÚJABB KÜZDELMEK. — SZÉCHENYI ISTVÁN SZOBRA. — RÖVID TARTÓZKODÁS A MAGYAR FŐVÁROSBAN. — BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF TÁMOGATÁSA. — A LEGYŐZHETETLEN HONVÁGY.

Az isarparti Athén (a bajorok így keresztelték el Münchent a szeretet megengedhető túlzásával) az ötvenes években a legnevezetesebb művészeti központok egyike volt. Képzőművészeti akadémiaja, Kaulbach Vilmos vezetése alatt, nagy hírnévre tett szert s nemcsak Németországból, hanem Európa minden részéből sokan látogatták. Akik a művészetben szolid tudásra akartak szert tenni: örömet sorakoztak a müncheni jeles tanárok zászlója alá, annál is inkább, mert az élet olcsó s amellé még eléggé kellemes is volt a sok szellemi élvezettel kínálkozó bajor fővárosban.

A magyar ifjaknál, kik a század elején még Bécsbe s onnan egyenest Olaszországba, Veneziába, Firenzébe vagy Rómába vándoroltak, a hatvanas évek-

ben már szintén divatossá vált a müncheni művészeti akadémia látogatása. Elannyira, hogy nem is tekintették igazi festőnek, aki nem ottan sajátította el a szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket. A nagyobb lendületnek indult magyar festészet előbbkelő képviselői mind a müncheni iskolából kerültek ki s műveik ennek az iskolának a bélyegét viselték magukon.

Mikor Izsó Miklós 1859-ben Widtmann plasztikai tanár növendékei közé fölvetette magát, a bajor fővárosban már egész kis kolónia tartózkodott magyar ifjakból, köztük Benczur Gyula, a geniális festő és Sáska Mihály, ki az ottani technika növendéke volt. Izsó e két magyar ifjú iránt érzett legtöbb vonzalmat. Szabad idejét köztük töltötte legörömeztőbb, s velük látogatta a híres müncheni gyűjteményeket. Nagyon megtetszett neki a bajor főváros; barátaihoz irt leveleiben többször említi, hogy az ottani akadémiával meg van elégedve. Minden hihetőség szerint a legszorgalmasabb tanítványok közé tartozott, mert Kaulbach Vilmos igazgató s Carrière M. titkár, a híres esztetikus által kiállított akadémiai bizonyítványai azt mondják róla, hogy »a szobrászati osztályt nagy szorgalommal látogatta, nagyon sok képesség mellett nagy előmeneteleket tett s magát nagyon dicséretre méltóan viselte«.

A város lakosságával: a phlegmatikus bajor néppel azonban nem igen tudott megbarátkozni. A temperamentumos, sőt mondhatnám szilaj vérmérsékletű magyar ifjú nem érezhette jól magát a becsületes, de mód nélkül csendes bajorok között,

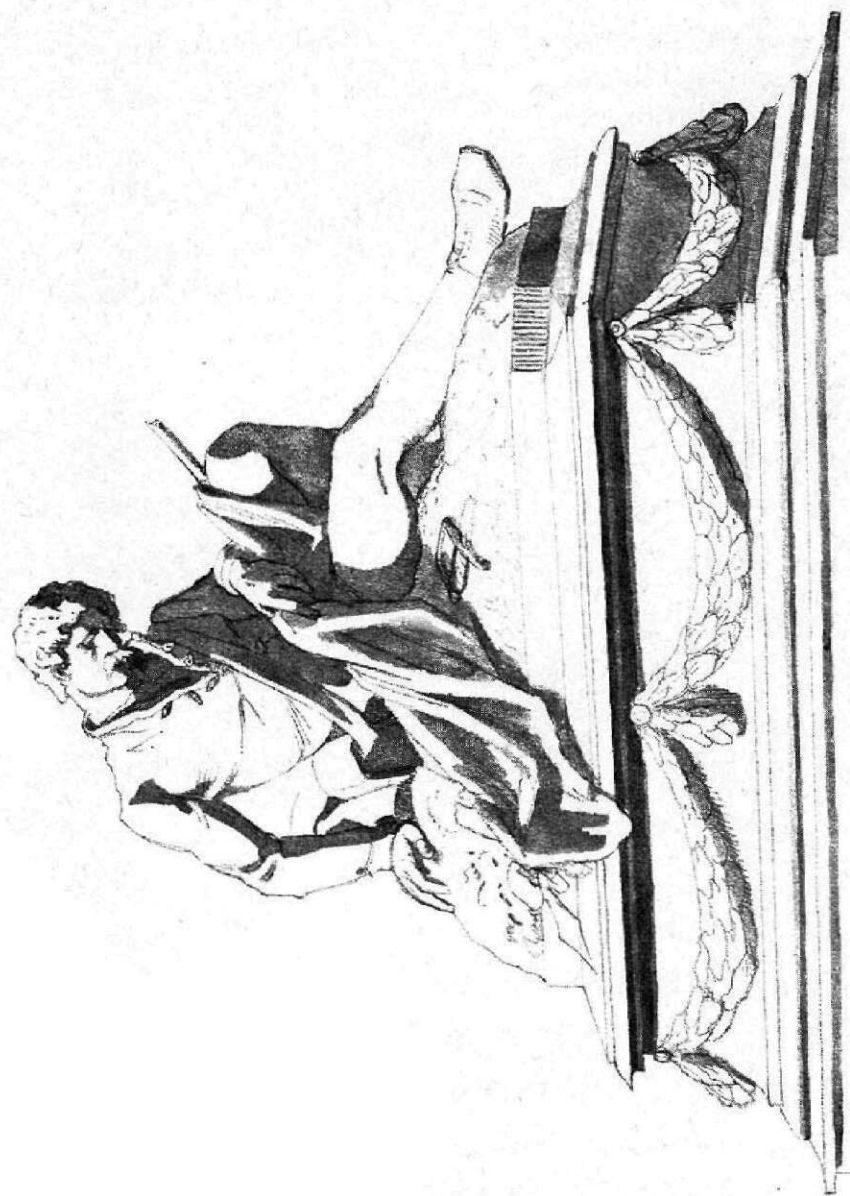
IZSÓ MÜNCHENBEN

BENCZUR GYULA RAJZA

kik a kávéházban szó nélkül temetkeznek hirlapjaikba s a sörházakban a hosszú asztalra könyökölve, két tenyerük közé eresztett fővel órák hosszáig némán tudnak merengeni sörös kancsóik mellett. Az ő közlékeny lelke és szilajan szenvedé-

lyes természete másféle társaságokhoz szokott és azok után sóvárgott szüntelen. Az összeütközések sem maradhattak el. Egy alkalommal fekete kávéját meginni bement a Maximilianstrasse egyik kávéházába. A mint belépett, véletlenül egy ujságolvasásba mélyedt polgár kalapját érintette. A bajor mérges pillantást vetett rá s eléggé hangosan mormogta: Diese unausstehlichen Ungarn! Izsó nem hagyhatta válasz nélkül ezt a nyájaskodást. Erre szóvita keletkezett s a fiatal művész mérgében öklével olyat ütött a nagy márványasztalra, hogy az menten kettérepedt. A nagy kár megvolt, de annyit legalább elért vele, hogy azután békében hagyták.

Izsó sokkal tősgyökeresebb magyar volt, hogyszem ilyen nép között aklimatizálni tudta volna magát. Hiába látta az antik plasztika kincseit, az antikat utánzó modern bajor-épületeket, szive minduntalan visszasóvárgott a délibábos, kutgemes puszták után, s a távolban is akkor érezte magát legjobban, ha phantasiája azok lakóit szemei elé varázsolta. Ha csöndes éjjeleken az alkotó ösztön erőt vett rajta, s nyugtot nem találva fekhelyén, hideg műhelyében agyagot gyurt, egyedül a honvágy fájón édes sugallatára hallgatott s ami ilyenkor keze alól kikerült, mindig valami népies szobrocška volt, egy-egy tánczó paraszt, részeg kortes, cigány hegedűs

ELESETT HONVÉD

· IZSÓ EREDETI RAJZA

vagy »elesett honvéd« alakja. Ilyen alakokkal rajzolta teli a leveleket is, melyeket rokonaitól vagy barátaitól hazulról kapott.

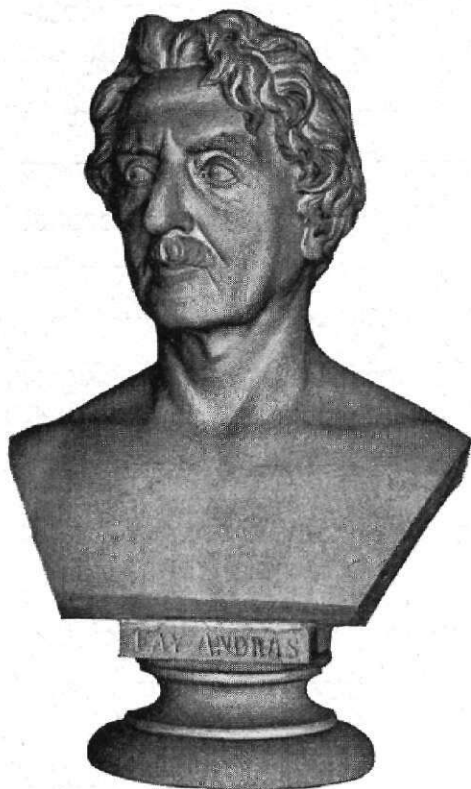
Bécsi barátai mindjárt Münchenbe utazása után megküldték neki a *Vasárnapi Ujság*-ot, hogy »értécsítve legyen hazánkról és reményeinkről«. Ez a lap még inkább fölélesztette benne a honvágyat s a jó barátok csakhamar kiérezhették leveleiből, hogy az idegenben való tartózkodás sok keserves percet okoz neki. Sokat töprengett amiatt is, hogy pártfogói, a bécsi technikusok, előbb-utóbb megunják a véle bajoskodást. Szily Kálmán nem győzi eléggé bátorítani. »Vigasztald magad, édes Miklósom — írja neki* — mert először mi nem pártfogóid, hanem segítő barátaid és mi nem mágnások vagyunk, kik oly sokszor fitogtatásból tesznek valamit, hanem olyan fiuk, kiknek elvök: »a haza minden előtt«. Téged segíteni pedig, véleményünk szerint, egy részben: honi ügy.«

Hogy bizalmát növelje, előmeneteléről szóló leveleit a kávéházban nyilvánosan felolvassa a fiatal-ság előtt s megírja neki, hogy ez a felolvasás mily nagy örömet okozott. »Csak rajta, kedves Miklósom!«

Egy későbbi levelében (jan. 29) említést tesz

* Bécs, 1860. jan. 1.

Ágai Adolf czikkéről, mely a nagyurakat szólítgatja föl Izsó pártolására, s újra megjegyzi, hogy jövőben is »ha az isten éltet, a technikusok fognak rólad, mint barátjukról gondoskodni«. És erre a

FÁY ANDRÁS

biztatásra szükség van, mert a fiatal művész hazulról nem sok bátorítást kap. Balogh Béla, kit ismételten fölkeres leveleivel, egész őszinteséggel ezt írja neki: * »Én sorsodat elmondám ismerőseim előtt, de válasz nélkül hagyának s buzdításaimat erőszakos követelésnek nézték.« Egyedüli vigasza az, hogy Fáy Zsuzsánna kisaszszony, ha Pestre megy, ügyét Fáy András elé

fogja terjeszteni és pedig, hite szerint, »nem eredménytelenül«.

Ilyen viszonyok közt még becsesebb előtte a bécsi technikusok barátsága s most már azon töri

* 1860. júl. 9.

a fejét, hogy ezt a barátságot, ezt az áldozatkészséget valahogy meghálálja. Ajánlatot is tesz Szilynek, hogy gróf Széchenyi István márvány mellszobrát elkészíti a technikus ifjuságnak a magyar akadémia számára. A fiatalságnak tetszik a terv, kérdést intéznek Toldy Ferenczhez, az akadémia titkárához: vajjon az akadémia elfogadja-e a bécsi technikusok ajándékát s mikor az igenlő válasz megérkezik: nagyhamarosan összegyűjtenek kétszáz forintot.

Az eredményről Szily tudósítja a fiatal művészt: *
 »Mi tőled, kedves Miklósom, nem kívánhatjuk és nem is kívánjuk, hogy ily nagy munkán kedvünkért ingyen fáradozzál; hanem adunk szives ajánlatodért amit adhatunk. A márványra, modelre és egyebekre, számításod szerint, legfőlebb száz forint kell és így a kétszázból neked is marad száz forint, amit a szünidők alatt fogsz használhatni.«

Ugyanekkor megküldi neki a Gasser fősz-öntvényét s nagy meglepéssel írja, hogy a segélyt számára sikerült a jövő évre is biztosítani. »Azt hiszem, szól, így elérted azt, amire vágytál. Münchenben bevégezheted e két év alatt tanulmányaidat s azután jövőd tőled függ.«

Szily mindig büszke örömmel gondolt arra,

* Bécs, 1860. máj. 7.

hogy Izsót a bécsi fiatalságnak ajánlotta. Ezért midőn a kormány őt nemsokára tanári minőségben Budán alkalmazta: első gondja is az volt, hogy pártfogoltjának sorsát biztosítsa. »Maradnak itt lelkes ifjak, írja neki jun. 29-dikén, kik magokra vállalták a pénz beszédését és elküldését. Azért ne legyen aggodalmad.«

A dolog azonban nem úgy ütött ki, amint azt Szily gondolta. Izsó már a szeptemberi és októberi havi pénzét sem kapta meg rendesen, a mi aztán a Széchenyi-szobor elkészítésében is akadály volt. Örökös nélkülözéssel küzdve, nem volt kedve a munkához s gyakran foglalkoztatta az a gondolat, hogy tanulását félbeszakítva, visszatér hazájába. Ebben a tárgyban irt is levelet Balogh Bélának, aki azonban mindenképen lebeszélni igyekezett őt szándékáról. »Itt — válaszolta neki — még a cigány is politikával foglalkozik s ez ily válságos időben oly ragadós nyavalya, mely téged is megkaphatna, neked pedig egyedül a művészetre kell függeszteni egész lelkedet; kivált most, mikor annak titkaihoz már oly közel állasz, most, mikor a megszakasztás tán visszaesést eredményezne, egész jövődben kipótolhatatlant.«

»Sokba kerülne továbbá — folytatja — nemcsak hazautazásod, de az is, hogy itt azonnal ujon-

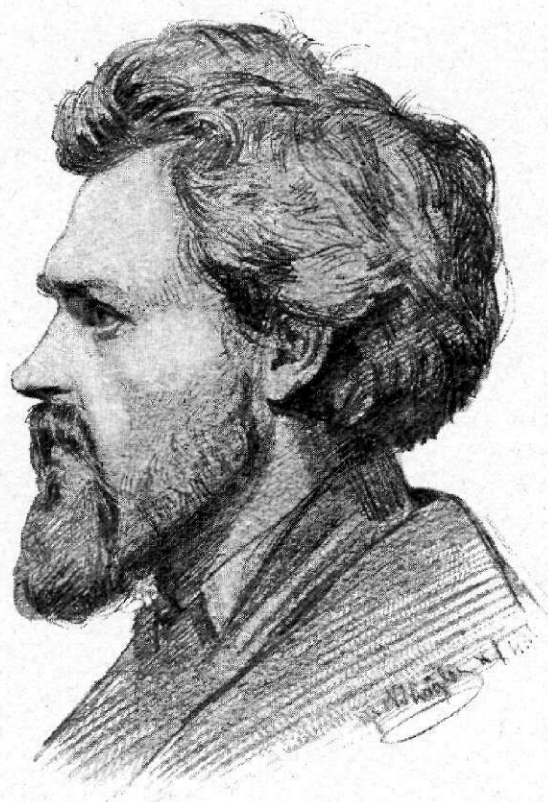
nan kellene öltöznöd, mert itt minden ember talpig magyar ruhát visel, régi ruháidat nem használhatnád. Szóval, ha hazatéréseid körülményeit figyelembe veszem, azt mondom, hogy ha áldozattal is, maradj ott. Azonban ha szivemmel olvasom leveledet, akkor óhajtanám, hogy mielőbb ölelhesselek.»

Szily megtett mindent, hogy pártfogoltja sorsán segíthessen. Budáról is gyakran megsürgette a bécsi ifjakat, de csakhamar arra a szomorú tapasztalásra kellett jutnia, hogy az egylet ügye utána nem eléggé erélyes kezekbe került. Izsót azonban e szomorú tapasztalás daczára is folyvást vigasztalta, biztatta és bátorította. Különösen pedig arra nógatta, hogy Széchenyi-szobrát, ha másért nem, hitele fenntartása végett, küldje meg minél előbb.

A szobor aztán november vége felé végre meg is érkezett Pestre. Az akadémia Széchenyi-ünnepélyén azonban már nem szerepelhetett, mert a rendezők csak az ünnepély után pár hétre vettek tudomást a müncheni láda megérkezéséről. Mikor a küldeményt aztán nagysokára fölbontották, a szobor mindenkit meglepett ritka szépségével. Nemcsak az akadémiai tagok közt keltett feltűnést, hanem Dunaiszky, a szobrász is nagy elismeréssel nyilatkozott róla. Egy napi lap a következőket írta:
» . . . volt alkalmunk látni Széchenyi azon carra-

rai márvány mellszobrát, melyet a lelkes bécsi magyar technikus ifjúság költségén a magyar akadémia számára a fiatal Izsó Miklós Münchenben készített. Izsó, e műve által, maga iránt szakértőknél is a legszebb reményeket kelti. Óhajtandó, hogy sokat ígérő tehetsége kifejtésére és külföldön művelésére a nemzet áldozatkész és áldozatképes fiait segédkezet nyujtsanak. Ily kiváló művészi erő megmentése valóságos nemzeti nyereségnek lenne tekinthető s pedig, ha a gyámolítás elmarad, Izsó a kellő anyagi eszközök hiányában kénytelen lesz vésőjé szögletbe dobni. Mi e célra a Mátyás-szobor, Megyeri emlékféle s több ily apró-cseprő heverő pénzalap felhasználását a legokoszerűbbnek vélnők. A még életben levő adományozók ehez örömet fognak megegyezésöket adni.« Hasonló szellemben nyilatkozott Arany János tekintélyes lapja: a *Szépirodalmi Figyelő* is, Izsót figyelmébe ajánlva Széchenyi István fiainak, kik akkor egy művészeket utaztató egyesület fölállításán fáradoztak.

A Széchenyi mellszobor nagy sikere azt a szép gondolatot sugallta b. Eötvös Józsefnek, hogy az akadémia új palotájának szoborműveit a nagytehetségű fiatal magyar művésszel kell elkészíttetni. Irt is Izsónak, hogy siessen Pestre az ügy megbeszélése végett. A fiatal szobrász abbahagyta müncheni tanul-

IZSÓ MIKLÓS 1861-BEN

MÜNCHENI RAJZ UTÁN

mányait, leutazott, három hónapot Pesten töltött, résztvett a bizottsági ülésekben, tanácskozott, alkudozott, de az eredmény az lett, hogy a munkát mégis csak másnak adták. Az akadémia akkori bölcsei elhatározták, hogy márványszobrok helyett terméskő-szobrokat készíttetnek s ezek kifaragását nem Izsóra, hanem Halbigra bizzák. A fiatal művészenek aztán, hogy ingyen ne várakozott legyen, három hónapra megszavaztak 180 forintot, és az ország czimerének kifaragását reá bízák.

Izsót a mellőztetés vérig sértette. A kapott pénzből kifizette Pesten csinált adósságait, *Busuló juhász*-át, melyet a budai Dunaparton öcsce után egy pinczehelyiségben mintázott, becsomagolta és szégyenkezve visszatért Münchenbe.

Tanárai nagyon szívélyesen fogadták, de anyagi helyzete semmit sem javult, mert a segélypénz Bécsből mindig rendetlenül, elkésve érkezett. Szily hiába sürgette, zaklatta a bécsi ifjakat, hogy váltásák be ígéretüket, a válasz az volt, hogy meg volna bennük az akarat, 10—15 ifju pártolja is az ügyet, de az áldozatkész fiatalok száma nagyon megfogyatkozott s a lehetetlenséggel meg nem küzdhetnek.

Most már Szily is belátta, hogy Izsó tartósabban nem maradhat Münchenben. »A most itt

(Bécsben) levő fiatalság — írja neki — oly kevésbé tudja magáévá tenni ügyedet, hogy daczára felszólításaimnak, goromba szidalmaimnak, még se fizet, válaszul adva, hogy *nincs pénz.*» Csak arra kéri tehát Izsót, hogy tűrjön, szenvedjen, a meddig lehet; a megváltás órája egyszer csak elérkezik.

Izsó segíthetett volna a sorsán, ha mint Bécsben tette, Münchenben is napszámos munkát vállal; de ekkor már sokkal jobban érezte hivatását, hogysen a magas művészet gyakorlásának útjáról bármely nehézség is letéríthette volna. Küzdve, nélkülözve, közben terhes adósságokat is csinálva, befejezte mesterművét: a *Busuló juhász*-t s 1861. márczius havában le is küldte Szily Kálmánnak, azzal az utasítással, hogy állíttassa ki a műtárlatban.

Eközben segédeszközei teljesen kifogytak, hitelezői pedig annyira kezdték zaklatni, hogy Szily Kálmánnak levélben kellett megnyugtadni őket: csak várjanak türelemmel, minden rendben lesz. Érkezett is valamilyes segélyezés a művész számára, de nem a bécsi ifjaktól s nem is a soproni papoktól, kiknél érdekében szintén tettek lépéseket; hanem a győrmegyei honvédsegélyező-egylet pénztárosától: Krisztinkovich Antaltól, ki szintén magáévá tette Izsó ügyét s később is küldött neki kisebb és nagyobb összegeket.

A művész hátrahagyott iratai közt, évszám nélkül, egy levél fogalmazványát találtam, melyben az egyesület buzgólkodásáért elérzékenyülve mond köszönetet. Bár nem tudom, hogy az irat ebben a formában eljutott-e rendeltetésének helyére, bemutatom, mint a művész szomorú napjait hiven jellemző adalékot.

A fogalmazvány így hangzik:

Bajtársak! Az elhagyatottság, az inség, a kétségbeesés társaságában éltem át Münchenben létem utóbbi napjait, elszigetelve hazámtól, pártfogás, segélyezés hiányában elvesztve az éltető reményt, azon ponton állottam, hogy eldobjam végkép a vésőt, lelépjek azon térről, hova szenvedélyem, kedvem és hivatásom vont. E kétségbeejtő pillanatban értesültem arról, hogy a győrmegyei honvédszegélyező-egylet helyzetemet megismervén, ügyemet fölkarolni szándékszik. Rajtam beteljesült a régi közmondás: hol legnagyobb az inség, legközelebb a segítség. A győrmegyei bajtársak szíves pártfogása, az általok nyilvánított szép bizalom feléleszték bennem újra a reményt, megszilárdíták bennem a hitet, hogy tanulmányaimat, hála hazámfiainak nagylelkűségének, nemsokára befejezhetem.

Bajtársak! Mit mondjak nektek én, mint fejezzem ki a legforróbb köszönetemet és hálámat azon nagylelkű részvételért, bizalomért, melylyel az ismeretlen nevű, szegény szobrászt, ki fáradhatlan munkásságon, kitartó szorgalomon kívül nem bír egyebet felmutatni, pártfogoltátok. Az érzés kifejezésére, a hála bebizonyítására gyöngé sza-

vam képtelen. Hiszek azonban a magyarok Istenében, hogy véghetetlen kegyelmességében nyujtand alkalmat arra, miszerint tettel bizonyíthassam be azt, hogy nagylelkűséget érdemetlenre, háládatlanra nem pazaroltatok.

A magyarok Istene velünk!

Mindig kész bajtársotok

Izsó Miklós.

Ezek az apró segélyezések azonban nem sokat lendítettek a fiatal művész ügyén, mert a hitelezők folyvást sürgették a régi adósságok kifizetését, s ha olykor néhány forintja érkezett, rögtön elnyelték. Ilyen viszonyok közt nem lehet csodálkoznunk, ha barátaihoz, ismerőseihez egyre-másra írja a panaszkodó leveleket s fölkeresi báró *Eötvös* Józsefet is, ki az akadémiai épület érdekében folytatott tárgyalásoknál élénk érdeklődést mutatott tehetsége és jövője iránt.

Eötvös, mint az *Izsó* levelére adott válaszból látható, rokonszenves figyelemmel kísérte a művész pályafutását, s érdekében lépést is tett mindazoknál, akiktől csak támogatást várhatott. A nagyszívű embert igen szépen jellemzi a következő levél, melyet az 1861-diki országgyűlés feloszlása után intézett *Izsó*hoz:

Pest, decz. 2. 1861.

Tisztelt barátom!

Igen sajnáltam, hogy Kegyed kívánságát csak most és most is kisebb mértékben teljesíthetem, mint óhajtanám. Mikor Kegyed elindult, nem egészen 240 frtot gyűjtöttem volt, melyet 250 frtra kiegészítve, Kegyednek átadtam; azóta az országgyűlés feloszlátván, szétoszlottak ismerőseim s mindeddig e célra nem kaptam semmit. Ujjonnan írok tehát és meg vagyok győződve, hogy ha nem is sokat, legalább még 250 frtot össze fogok szerezni. Szívesen küldeném Kegyednek az egész összeget, de nem telik tőlem és azért addig csak 100 frtot zárok ide, ezt is mint előlegezést, melyet a később begyűlt pénzből magamnak vissza fogok venni. Azon leszek, hogy mentül előbb lehet, ismét valamit küldhessek.

Talán olvasta a lapokban, hogy az írói segélypénztár megalakult. Ennek gyarapítására sorsjátékot fogunk rendezni, melynek nyereményei művészeti tárgyakból fognak állani. Erre Kegyed is dolgozhatna, s én arra akarom használni az alkalmat, hogy Kegyednek munkát szerezzek. Gondolkozzék e tárgyról s írja meg például egy Széchenyi-buste-öt márványból, minőt az akadémia számára készített, mily áron csinálhatna. Azon kívül nem csinálhatna-e más valamely kisebb statuát vagy buste-öt akár márványból, akár bronzból; természetesen oly árt kell szabni, mely mellett megélhet, mert ha csak az anyagot fizetteti magának, nem sokat nyer. Ég áldja meg önt és ne csüggedjen el; nem segíthetem úgy, mint kívánnám, mert magam is szegény vagyok, de azon leszek, hogy

munkát szerezzek és végre kibén tehetség van és szilárd akarat, annak csak tér kell, hogy dolgozhasson. Várva választát, tisztelettel maradok

Őszinte barátja

Eötvös, s. k.

Izsó nem kapván választ hamarosan a levelére, másodszor is fölkereste soraival B. Eötvös Józsefet. Ekkor érkezett aztán a következő megnyugtató tudósítás:

Pest, decz. 14. 1861.

Kedves barátom!

Miután akkor, mikor második levele hozzám jött, Kegyed a 100 forintot, melyet előlegezésképen küldöttem, bizonyosan már megkapta, szükségtelennek tartom soraira válaszolni. Azonban újabb fölszólításaim következtében Kegyed számára 325 frtot kaptam, 25-öt gróf Nákótól, 300-at báró Sinától; ebből a mult héten küldött 100 frtot levonva, a többi azaz 225 frtot ide zárok. — Kérem küldjön nyugtát e pénzről. Azon kívül, amit Kegyed általam eddig kapott, tavaszig még legalább 200 frtra számolhat, többet alig reménylek s ezt azért irom előlegesen, hogy dolgait akként rendezze be; reménylem azonban, hogy Kegyednek addig valami jövedelmező munkát szerezhetek, kérem feleljen azért utolsó levelemre.

Eötvöstől ezután már csak egy levelet találok az Izsó iratai között. Hogy a művésztől kisorsolásra kért szobormű elkészült és Pestre érkezett-e: nem tudom.

Post April 1-862

Kedves János

Az iraki által elégtételt, melyet, a köz-
telemre nézve kiterjedőben vizsgálva, nem
de min győztet beálltunk, hanem
egyszerűen Dancsffy Emil barátom által Prágában
157 fős gyűlésen, melyet Kossuth is elnökölt
kora nyitott. Egy nagy és nagy felvétel.
A köz népe nagy, kiterjedőben is kiterjedő
beállítás. A köz nagy, nem kiterjedő, hanem
nagy felvétel is, mely a köz népe. Gy
időre meg azt, a köz népe is a köz népe

afrika barátja

László

Az utolsó levél szövege következő:

Pest, ápril 1-én 1862.

Kedves Izsó ur!

Az áradás által okozott károk, melyek a közjótékonytságot nagy kiterjedésben igénybe vették, minden más gyűjtést lehetetlenné tettek; sikerült azonban Dessewffy Emil barátom által Pozsonyban 150 frtot gyűjteni, melyet Kegyednek elküldök, kérve egyszersmind, hogy engem a pénz fölvételéről, s ha ideje engedi, körülményeiről s kilátásairól tudósítson. Ön tudja, hogy nem kíváncsiság, hanem való rokonszenv s érdek ösztönöz e kérdésre. Ég áldja meg önt s adjon erőt s egészséget.

Őszinte barátja

Eötvös.

A segélyezés a legjobb időben érkezett. A sok nélkülözés, a sok zaklatás ekkor már Izsó minden kedvét elvette a Münchenben való tartózkodástól s hozzá még azt is mind jobban érezni kezdte, hogy művészetének igazi talaja csak a hazai föld lehet.

A honvágy többé nem engedte nyugodni, s bár bizonytalan jövő állott előtte s a magyarországi művészeti viszonyok gyors átalakulását egyhamar nem remélhette, csak haza sovárgott. Alig várta, hogy láthassa a délibábos rónákat s eszményét: az egyszerű, de romlatlan magyar népet. »Egy hóna-

pot valamelyik vidéken szeretnék eltölteni — írja egy iratai közt talált levél első fogalmazványában — hogy a jelenlegi magyar életből vett két tervemhez természeti tanulmányfejet mintázhassak. Felette nagy előny volna az reám nézve, annyival is inkább, mivel *egyedüli célom* majd később a *magyar történetből meríteni tárgyait, hogy így magyar szobrászatunk is legyen.*»

Ez a pár sor a legtisztábban megvilágítja előttünk Izsó összes törekvését, összes becsvágyát. Az ő teremtményéhez kevés köze volt az antik klasszicitásnak: ő magyar művész, magyar szobrász kívánt lenni minden ízében.

Ilyenné pedig, érezte, csak a magyar földön válhatott.

Kifizette sürgősebb adósságait, összezsomagolta a Münchenben készített vázlatokat, búcsút vett tanáraitól s leutazott a magyar fővárosba, hogy másodszor is megkérdezze honfitársaitól: van-e szükségök a húsukból és vérükből való magyar művészre?

A JUHÁSZ

Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban

IV.

A JUHÁSZ NAGY SIKERE. — A SZOBOR-PER. — A FONÓHÁZI JELENET
ÉS IZSÓ EGYÉB NÉPIES VÁZLATAI

A *Juhász* — ez volt a később *Búsuló juhász*-nak keresztelt szobormű neve — Münchenből 1861. márczius végén érkezett Pestre. A Műegyesület kiállításán azonban mindjárt nem jelenhetett meg, mert áprilban az egyesület nyereményképeit állították ki közszemlére. Balogh Zoltán, a művész barátja, vállalta tehát magára, hogy addig is, míg hely lesz számára a tárlatban, saját lakásán mutassa be azoknak, kik a képzőművészet alkotásai iránt érdeklődnek.

A szoborművet meg is nézték sokan s akik csak látták, mind el voltak ragadtatva ritka szépségei által. Önkénytelenül is érezte mindenki, hogy Izsó ezzel a hatalmas művével új mesgyét tört, új ösvényen jár a szobrászat mezején. Hogy ő az első

nálunk, ki márványban testesíti meg a magyar géniuszt.

Szobormű még nem szólt annyi közvetlenséggel a magyar emberhez, mint ez a minden porczikájában magyar alak.

A juhász botjára támaszkodva néz az előtte elterülő messze távolba. Fején árvalányhajas pörge kalap; hajzata dús fürtökben hull vállaira; kialudt pipáját markában szorongatja, míg ugyanaz a kéz egyszersemind a gondolkozó fejnek is támasza. Lelógó sallanggal ékített dohányzacskója a derekához van tűzve, ballába előre áll, a jobb a test súlyát tartja.

Ez a szobor külső rajza.

És ez a rajz a benső embert is karakterizálja. A puszták fia, már helyzeténél, a világtól való sűrű és tartós elzárkózottságánál fogva is, hajlik a melancholiára. Egész napokon át egyedül van, társaságát legfőlebb hű ebe képezi, gondolkodnia kell valamiről; de miről? maga sem tudja.

A léleknek ezt az állapotát Petőfi is jól ismerte, mert megírta:

Elmerengék gondolkodva gyakran
S nem tudom, hogy mi gondolatom van.

Izsó bizonyára ismerte Petőfi versét, de ismerte a magyar ember természetét is ép úgy, mint a nagy

költő s megszületett a két sor márványba vésett illusztrációja. És milyen illusztráció! A mélységes elmerülést arcban, állásban lélektanilag hívebben megtestesíteni már alig lehetne, mint ahogy megtestesíti ez a csodálatos szobormű. És hogy ne csupán egy általános, mindenkivel közös érzés nyilatkozzék meg az alakon: a művész rálehell az a humoros komolyságot is, mely már kizárólagos tulajdonsága a mi pusztáink szórtalan, de talpra esett, tréfás megjegyzésekre mindig kész lakóinak.

Ez a juhász, úgy amint azt Izsó megteremtette, magyar minden ízében. Magyar nemcsak a ruházata, hanem a nemes magatartása is, melyet a puszták egyszerű fiainál annyszor megbámulnak a hozzánk elvetődő idegenek.

És amilyen jellemzetes a szobor fölfogása, olyan mesteri annak kivitele is. Izsó *Juhász*-án a márvány-technika igazi mesterének mutatja magát. A legnagyobb nehézségeket könnyen, mondhatnám, játszva győzi le. Hogy milyen mesteri kezet kívánnak a szobron látható bemélyesztések és átfúrások, csak az tudja megítélni, aki a márvány kezelésének ezer és ezer akadályát ismeri. Márványművet annyira nem is szoktak kidolgozni, mint amennyire Izsó ezt az alakot kidolgozta s azért mégsem találhatjuk azon semmi nyomát az unalmas és sértő pepecse-

lésnek. Izsó ezt a hatást azzal éri el, hogy a test, a kelme, a növényzet kifaragásánál mind más és más technikát alkalmaz. És a szobor felett mégis a legnagyobb harmónia uralkodik.

Nem csoda, hogy a szobormű ilyen tulajdonságok birtokában mindjárt meghódította a közönséget. A június közepén megnyílt kiállításnak nem volt keresettebb darabja, mint a Münchenben tartózkodó fiatal szobrász *Juhász*-a. Akinek ereiben magyar vér pezsgett, rögtön fölismerte, hogy Izsóban olyan szobrászunk született, kinek a népiesség friss szépségei iránt ép oly élénk érzéke van, mint költészetünkben Petőfinek.

A sajtó azonban eleinte nem mutatott valami nagy elragadtatást. Az *Ország Tükre*, mely ekkor sokat foglalkozott művészeti kérdésekkel, csak annyit tartott érdemesnek megjegyezni róla, hogy »hivatásról tesz tanuságot«; egy másik lap pedig szalonias szint és finomságot talált rajta a realizmus őszintesége helyett. Hosszasabban az egy *Pesti Napló*-t kivéve, a szoborművel egyetlen hirlapunk sem foglalkozott.

Egy sajnálatos pörnek kellett közbe jönni, hogy a sajtó figyelme tartósabban is a *Juhász* felé forduljon. A szobrot Budapest egyik legderekabbb polgára: Gschwindt J. rendelte meg kertje számára.

Megrendelte műszeretéből vagy talán még inkább azzal a nemes czéllal, hogy a szűk anyagi viszonyok közt, örökös pénzzavarban élő fiatal művészen segítsen. Izsó azonban sokkal többet érő szobrot faragott, mint az az összeg volt, melyben meg egyeztek. Mindenki láthatta, hogy műve megalkotásánál nem a pénz lebegett szemei előtt, hanem az az ambíció, hogy megteremtse a magyar genreszobrászatot. A milyen igénytelen és szerény volt teljes életében, neki magának talán sohasem jutott volna az eszébe, hogy munkájáért többet követeljen, mint amennyiért azt előre odaigérte. De a véletlen útjába vetett egy külföldről haza került ügyvédet, ki minden áron reklam-per után szomjazott. Ez rábeszélte a fiatal művészt, hogy ne adja oda a szobrot a kikötött pénzért. A dolog perre került. Ekkor aztán a sajtó is beleavatkozott az ügybe s eléggé tapintatlanul, nyomást kívánt gyakorolni az igazságszolgáltatásra. A *Juhász*-t ez a fogadatlan prókátoroskodás tette először sűrűbb emlegetés tárgyává. Gschwindt nem a szoborért, hanem jogáért vette föl a pört s midőn azt, mint előre is látható volt, megnyerte, a szobrot odaajándékozta a nemzeti muzeumnak. Ez volt a hónapokig nyilvánosan vitatott pernek legnemesebb, legszebb befejezése.

Izsó később be is látta, hogy a magát rövid idő múlva lejárt ügyvéd mennyire méltatlan volt ő hozzá, és arra, hogy nevét az ő becsületes nevéhez kösse. *Juhász*-ának sorsa azonban sokáig bántotta s elvette a kedvét attól, hogy népies vázlatainak kidolgozására gondoljon.

S hogy nem sokára ezután mégis hozzá fogott a *Fonóházi jelenet* megmintázásához, az tisztán a finom érzékű műbarát: Almássy Pál érdeme. Almássy szólította föl az elkeseredett művészt, hogy számára a magyar népeletből márványszobrot mintázzon. A tárgy választását Izsóra bizta s díjazásul szép lélekről tanuskodó levelében 3000 forintot ajánlott neki. »E megrendelési föltételek teljesítésének biztosítéka, írja neki 1863. jul. 22-ről keltezett levelében, a kölcsönös bizalom. Kikötöm egyébiránt, hogy az ügy hirlapilag közzé ne tétessék.«

Izsó új szobrának tárgyául a *Fonóházi jelenet*-et választotta. A kidolgozás azonban egyelőre abba maradt, mert Almássy Pált a provisorium kormánya, súlyos politikai vétséggel vádolva, üldözőbe vette s csakhamar ezután Olmützbe záratta. Mikor onnan kiszabadult, Izsó már Debreczenben volt elfoglalva a Csokonai-émlék mintázásával. A művész csak évek múlva, kevéssel halálos betegsége előtt, foghatott a *Fonóházi jelenet* végleges kidolgozásához,

de ekkor már Trefort miniszter megrendeléséből a nemzeti muzeum számára. A kivitel azonban hosszasan elhúzódott. Trefort a szobrot először márványban akarta kifaragtatni s ilyen szellemben adott megbízást * Pulszky Ferencznek, a képzőművészeti tanács akkori elnökének, hogy Izsóval a szobormű méretei és ára felől értekezzenek; később azonban a bronzba öntetés eszméje merült fel s a művésznek arra kellett köteleznie magát, hogy 70 centiméter magasságban, 6000 forintért három év alatt készíti el a szoborművet, beleszámítva ebbe az árba az ércöntvény czizellálását is. Izsó a szoborműre aztán föl is vett ezer forintot előlegképen.

A gipsz-minta teljesen elkészült, az ércbeöntést azonban a művész már nem végezhetette. A *Fonóházi jelenet* omlékony anyagával került a nemzeti muzeum gyűjteményébe.

Ha Izsó már a *Juhász*-ban vonzódást tanúsított a realizmus iránt, a *Fonóházi jelenet* még fokozottabb mérvben mutatja ezt a hajlamát. A realizmus teljes őszintesége nyilatkozik meg a bájos csoportozatban, mely egy fiatal paraszt legény s egy fiatal paraszt leány ártatlan enyelgését ábrázolja. A leány, véletlenségből-e vagy szándékosan, elejti

* 1874 jun. 12.

az orsóját; a legény gyorsan utána kap, fölemeli s a fonóházak bevett szokása szerint, váltságul csókot kér tőle. A leány szemérmesen huzakodik, de mozdulata sejteni engedi, hogy egyáltalában nincsen ellenére a falusi Don Juan udvarlása.

HÁZALÓ ZSIDÓ

A szobormű bájos falusi idyll, elbeszélve a legnagyobb közvetlenséggel. Nagy vesztesége művészetünknek, hogy Izsó Miklós rajta az érczbeöntés és czizellálás artisztikus munkáját nem végezhetette.

Még nagyobb veszteség, hogy a geniális ember többi népies alakjai csak sebtiben oda vetett vázlatok maradtak. Ezeken, az egy arasznyinál csak ritkán magasabb alakokon, Izsó alig dolgozott tovább egy óránál; a legtöbb közülök

alig tekinthető másnak, mint agyagból készített pro memoria-nak s mégis mennyi a jellemző vonás rajtuk! Az arcot többnyire még egy későbbi munkának kellett volna megalkotni, s az érzést, a gondolatot rajtuk máris elárulja a test hajlása, egy-egy szeren-

FONÓHÁZI JELENET

Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban

csésen ellesett mozdulat. A tanulmányok többnyire egyes népies alakok: zenélő cigányok, házaló zsidók, tánczó paraszt leányok, legények, tántorgó kortesek; de vannak köztük egész csoportozatok is, mint például a cigánybanda, melynek minden egyes tagja mulatságos vesződséget árul el a különböző hangszerekkel való foglalkozásban.

A legtöbb magyar szobrász (még az Izsót közvetlenül követő gárda is) csak ruházatban tudja visszatükröztetni a magyarosat, a nemzetiest: művészüknél nem a ruha magyaros, hanem más egyéb. Az arczon, meg az egész alakon van valami, amit látva, önkénytelenül is föl kell kiáltanunk: milyen igaz, milyen ismerős!

ANYA A GYERMEKÉVEL

Ha a magyar művészeti viszonyok Izsó életében csak oly kedvezők is, mint napjainkban: manapság szobáink számára apróbb szoborműveket nem kell a francia, olasz és német szobrászat termékei között keresnünk. Izsó Miklós ötletes apró

kompozíciói, ezek a majd bájos majd humoros alakok alapját képezhették volna a magyar bibelot-nak s bátran versenyezhetek volna Ximenes és Barbella nálunk is kedvelt szobrocskáival. Izsó működési köre ezekben a kisebb szoborművekben főleg főuraink gazdag költekezési hajlamát érintette s a magyar arisztokrácia tagjai közül még sem akadt egy sem, ki a művész műtermében heverő szebbnél-szebb vázlatokat figyelmére méltatta volna. Ha Izsó hagyatékának elárúsításánál véletlenül a magyar kormány nem gondol rájuk, ezek a szép vázlatok, az első igazán magyar szobrász finom érzékének nagyérdekű bizonyítékai, rég elpusztultak volna, nyomát sem mutatva annak, hogy volt egy művészünk, ki ezelőtt három évtizeddel már a magyar szobrászat megteremtéséről álmodozott.

V.

ÚJRA BUDAPESTEN. — ARCZKÉP-SZOBROK. — FEDÓRA ÉS LEVELEI. —
BÉCSBEN DOLGOZIK VAY MIKLÓSNÁL, MAJD ÚJRA PESTRE JÖN.

Izsó 1862. őszén tért vissza a magyar fővárosba, abban a reményben, hogy távolléte alatt a művészeti viszonyok megváltoztak s most már vésője után talán nyugodtabb életet biztosíthat magának. És csakugyan, a nemzet ekkor már kezdett fölocsúdni hosszas dermedtségéből, az elfásult kedélyekbe önbizalom költözött, s új élet pezsgése mutatkozott mindenütt. A provisorium tartósságában senki sem bizott: benne volt a levegőben, hogy a viszonyoknak jobbra kell fordulniok és pedig rövid idő alatt.

Ebben a hitben éltek a politikusok, az írók, a társadalom vezérférfiai s a művészek is, kiknek száma lassan bár, de mégis szaporodott.

A fiatal művész szintén a várakozók közé

sorakozott s az újvilág-utcza egyik házában rendezte be szerény műtermét, nagyon igénytelen, nagyon kényelmetlen földszinti helyiségben, melynek vasajtói örökké be voltak zárva. Aki nem volt ismerős a helyzettel, azt hihette, hogy valamely tönkre jutott kalmár árúi vannak a vasajtó mögött. Itt keresték fel őt ismerősei, magok is nagyobbára igen szerény körülmények közt élő írók, hogy hallják ambíciózus terveit s tanúi legyenek lázas munkásságának. Mert Izsó dolgozott szakadatlanúl, jóllehet még mindig önmagának. Terve az volt, hogy nevét néhány sikerült mellszoborral tegye jóhangzásúvá a magyar fővárosban. Rövid időköz alatt egymásután mintázta Arany Jánost, Egressy Gábort, Tóth Józsefet, Liszniai Kálmánt, Bernáth Gáspárt s ezek az arcképek jellemzetesség tekintetében megannyi mesterművei voltak a plasztikai ábrázolásnak. Bernáth Gáspár, a nagy mondásokban bővelkedő humorista, saját szobrát így jellemezte egyik ismerőse előtt: A szobor olyan élethíven van találva, hogy ha hozzá szólnak, visszafelel, a váltókat széltire prolongálja, sőt ha meg nem volna kötözve, el is szaladna.

Mintázott ezeken kívül mást is: többek közt egy gyönyörű paraszt leány mellszobrát, mely úgy mosolygott, hogy a kő szinte meleg fényt kapott tőle. Ezt a mellszobrot aztán kiállította egy köz-

helyen, ahol akkori időben igen sok gazdag ember szokott volt megfordulni. Azt hitte, hogy majd csak megtetszik valakinek s vevője akad.

Hónapok mulva azután el is ment a felügyelőhöz s megkérdezte:

— Mi történt a szobrommal?

— Sok mulatságos dolog, — válaszolta neki a felügyelő. Fiatal urak feltették a tekeasztalra s átugrálták. Mondhatom, hogy kitűnően ugranak.

— Meghiszem. De vevője akadt-e? — folytatta tovább a művész.

— Az nincs.*

Nem is gondoltak a művésszel mások, csak író barátjai s régibb pártfogói közül b. Eötvös József, ez a nemesen érző, minden szépért, jóért lángoló lélek. Ez bátorította, ha csüggedett s a közöny láttára munkakedvét veszíteni kezdte.

Izsó többször elbeszélte, hogy Eötvös már a provisorium ideje alatt élénken foglalkozott a magyar

PARASZT LEÁNY

* *Látszó.* 1864. márcz. 3.

Walhalla létesítésével, hová kitűnő hazafiak mell-szobrai akarta elhelyezni. Egy alkalommal a kaszinóban hosszasan is kifejtette előtte, hogy akarná fölépíttetni a diszcsarnokot. A Valhalla nem létesült; de a szobrok közül néhányat, az 1867-diki kiegyezés után, elkészíttetett. És Izsó volt az, a ki számára akkor a legszebb arczképeket mintázta.

Az arisztokrácia tagjai közül nem vette észre senki, a középosztály nem törődött vele. Annyira nem, hogy neve és kiváló tehetsége ez időtájon még a honorácziók osztálya előtt sem volt ismeretes.

Egyszer meglopta valaki, s panaszra kellett mennie a bíróhoz. A törvény őre, úgy látszik, még hiréből sem ismerte, mert midőn nevét, életkorát és foglalkozását kérdezte s azt hallotta tőle, hogy *szobrász*, kétkedően gúnyos arczczal fordult feléje:

— Szobrász?

— Az — felelte Izsó önérzetesen — ha Önnek nincs ellene kifogása.

— Mai nap — folytatta a bíró elménczkedését — minden borbély fodrász, s minden szabó ruhaművész; talán ön is kőfaragó?

— Amennyiben követ faragok — viszonzá Izsó — kőfaragó is vagyok, s mint ilyen dolgoz-

tam is egy évig napszámért, s ha ön talán nem tudná, mint írják le a szobrászt, akkor, kérem, csak irjon be kőfaragónak.

S úgy is irták be a jegyzőkönyvbe Magyarország leggeniálisabb szobrászát.

Pénzhez jóformán csak akkor jutott, ha az általa mintázott művészek és írók arczképeiből olcsó áron el tudott adni egy-két másolatot. Megrendelésre ebben az időben csakis *Márton* Istvánnak, a pápai iskola egykori híres tanárának és *Megyeri* Károlynak, a nemzeti színház nagynevű művészenek szobrait készítette. Ezt az utóbbi mellszobrot, gyarló rézmetszésű arczkép után, Megyeri egykori társainak utasításai után faragta gyönyörű carrarai márványból. Izsó a hideg kővel mindent elkövetett, amit csak művészi kéz elkövethet. Az arczkép maga az élet: jellemzetes és beszédes.

Az akadémia számára ugyanakkor (1864.) meg-

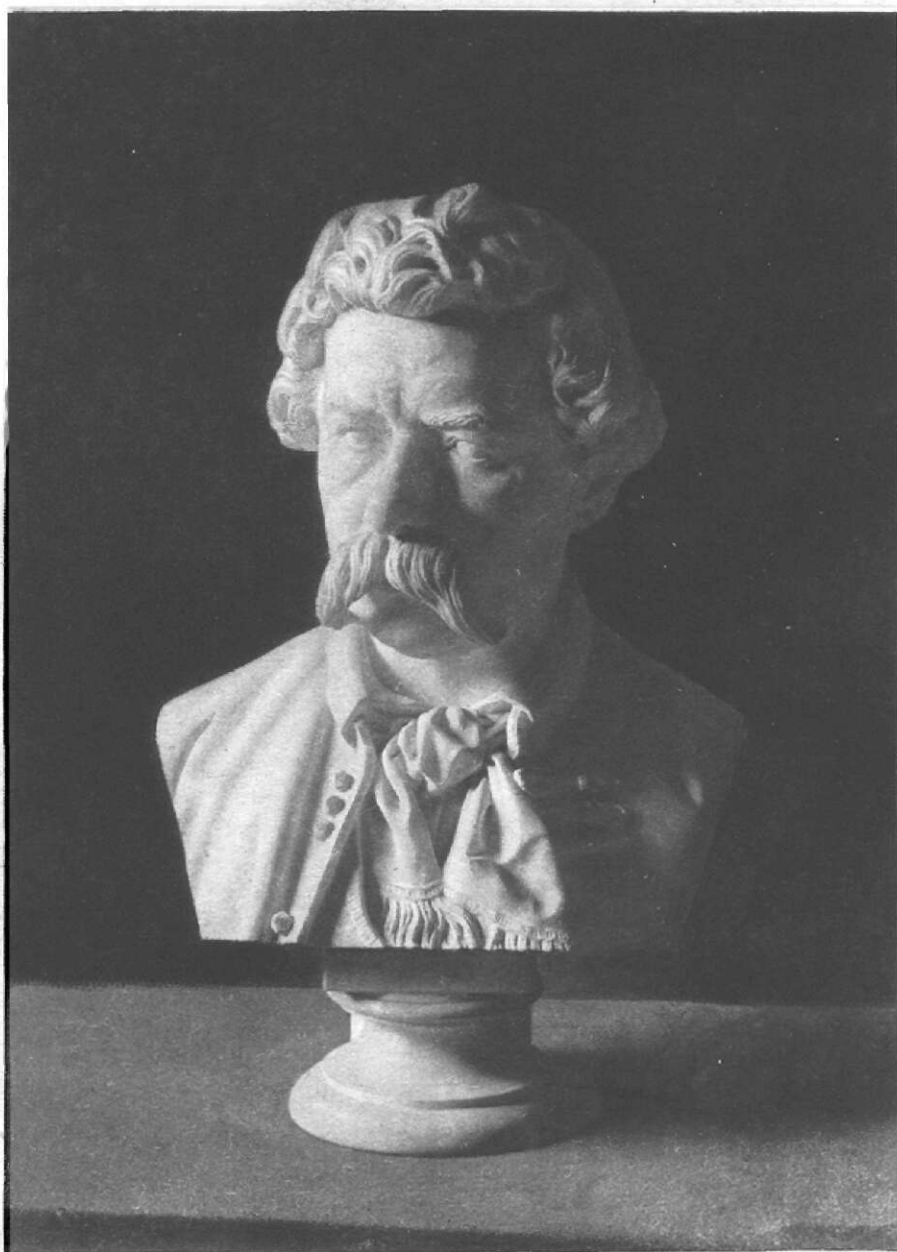

MEGYERI KÁROLY

rendelt domborművek már nem izgathatták ambícióját, valamint nem izgathatta *Révainak*, a nyelvésznek álló-szobra sem, mert Izsó azt eredetileg márványból tervezte, s utoljára is égetett cserépből kellett elkészítenie, amely anyag tartós ugyan, de épenséggel nem művészi.

Izsónak, bár természeténél fogva szerény és tartózkodó volt, utoljára is mozognia kellett, hogy helyzetén valamit javíthasson. Művészi képességeiről bizonyítványt kért a főváros nevesebb művészeitől: Telepy Károlytól, Than Mórtól, Marastoni Józseftől, Orlai Petrich Somától, lefényképeztette *Juhász*-át, a Megyeriről készített márvány mellszobrot s 1864. május 15-dikén a helytartótanács-hoz 1500 forintos ösztöndíjért nyújtott be folyamodványt. Tanulmányai befejezése végett Olasz- és Franciaországba szándékozott utazni s ezért kért segélyezést abból a 25,000 forintnyi összegből, melyet »szegénysorsú művészek jutalmazása és segélyezése« czimén vettek föl a birodalmi költségvetésbe.

Épen négy hónap mulva, szeptember 16-dikán, kapta meg a választ folyamodására, Péchy Ferencz, Torkos Kálmán és Oszdenka János aláírásával, hogy semminemű támogatásra sem számíthat. A művész egyedüli vigaszát abban találhatta, hogy a jó urak

ARANY JÁNOS
Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban

részéről ugyanekkor Munkácsy Mihály is hasonló elbánásban részesült.

A visszautasítás azonban nagyon bánthatta, mert elkeseredve írja Mike Lajos zsoboki református papnak: *

»Jelenleg nekem nincsenek megrendeléseim, de még ekszisztenciám sem, hogy itt (Pesten) egyszerűen magamat fenntarthatnám; így talán *kénytelenítetem kivándorolni külföldre*. Szomorú ugyan rám nézve, de úgy van.« Majd később hozzá teszi: »Gyenge és beteges vagyok.«

Ugyanilyen hangulat sugallhatta a rokonához: Terhes Barnához intézett keserű sorokat is: »Mi magyarok nem kulturára vagyunk születve; elkárhozott az, ki nálunk a küzdelemteljes művészi pályára tér.«

Ebben a csüggedésre és elkeseredésre indító időszakban egy női név: a *Fedora* neve merül fel élettörténetében. Valamelyik kirándulásán Kolozsvártt ismerkedik meg az ábrándos leánynyal, ki bizonyára minden alaposabb képzettség nélkül, sokat elmélkedik az emberi lét nagy kérdései felől és szobrokat mintáz, képeket fest, jöllehet szakszerű oktatást sohasem nyert a művészetben. Izsóra, kinek mindakkoráig kevés alkalma nyílt arra, hogy előbbkelő

* 1864. nov. 3.

körökben foroghasson, nagy hatással van a leány szokatlanul bizarr lénye, sűrű levelezést folytat vele, bizalmas *te* kifejezéssel testvérének szólítja s már-már arra is gondol, hogy sorsát szorosabb kapcsolattal a saját sorsához fűzze. Legalább erre enged következtetni Fedorának egy 1864 november 3-dikáról hozzá intézett levele. »Óh a szerelem, a szerelem, a nagy mindenség egybekötő láncza — írja itt — miként ne boldogítaná a föld gyermekét? Óh én is értem és fölfogom hatalmát egész fönségében és épen ezért ígérem, hogy ha valaha megbarátkoznám a férjhezmenetel eszméjével és a gondolat, hogy egy lénynak boldogságára élhetek, hitté válnék: akkor szívesen és nyugodtan adok kezet. De addig ne többet e tárgyról; meglátjuk, mit ad Isten, midőn még egyszer a viszontlátás örömet élvezzük. Légy tűrő; a szeretet tűrő és szenvedő.«

A házasság terve azonban többé nem merül föl a levelekben, bár Fedora mindvégig élénk érdeklődést mutat a művész iránt. Tudakozódik sorsa, készülődben levő munkái felől s itt-ott naiv tanácsokat is ad neki. Izsó viszont művészi hajlamait istápolja, s koronkint szobrászati eszközöket küld neki, melyeknek a leány nagy hasznát veszi.

Midőn Fedora később azt a tervet forgatja az agyában, hogy a művészi pályára lép s állami

segélyért folyamodik, ismét csak Izsóhoz fordul tanácsért: »Mint testvérhez, hozzád fordulok, édes Miklós, ha szabad hinnem, hogy irántam, ki mindig testvéred voltam, nem vagy elkeseredett — hogy támogass tanácsoddal. Én úgy gondoltam, hogy tőlem egy életnagyságú féldombor fej kidolgozása alabástromból elég leend.« Majd máskor, kissé zavarosan, filozofiai és morális kérdések felől elmélkedik, elannyira, hogy a realis gondolkozású Izsót már kritika gyakorlására csábitja. Legalább én ezt sejtem Fedora 1866. márcz. 3-dikán kelt levelének következő soraiból: »Kötelességünk hinni és reményleni mindvégig, egész a sírig. És miért kötelességünk? Mert reményben fakad s a hitben növi ki magát tetterőnk csirája. Így okoskodom, így támogatom gyakran csüggedő lelkemet. Azt írod: »a nőknél tulzottak az érzelmek, képzelőmőket nehezen tudják egyesíteni a reális világ dolgaival, így aztán azok mindig a fellegekben mászkálnak«. — Nem mászkálnak a fellegekben; még tán igen is lent a porba kárhoztatvák, hanem a reális világ szépítésére szeretnének színeket a mennyből kölcsönözni. Egyébaránt később magad is azt mondod: »a prózai egyformaság unalmas valami, sírja az előre törekvő léleknek«. Így hát elismered, hogy nem az érzelmek tulzásában, hanem előre törekvő lelkünk

korlátozásában vagy érdemünk el nem ismerésében fogjuk találni azon elkeseredés indokát, melynek neve életunalom.«

Fedora, a helyett, hogy Izsó borongó kedélyét földeríteni igyekezett volna, csak növelte benne a kétkedés kínos érzését s még közelébb vitte őt a meghasonláshoz. Szerencsére, a leány körülményei csakhamar megváltoztak; a levélváltás közte és a művész közt mind ritkábbá lett, a bizalmaskodást bizonyos udvarias kimértség váltotta föl s a két évig húzódott viszony minden erősebb nyomok nélkül véget ért.

Pataki Fedora (most már egész nevét ide írhatom) a boldog családi életben talált kárpótlást ábrándképeinek megsemmisüléseért; Izsót pedig a napi élet küzdelmei vonták el emlékeitől annak a viszonynak, mely lelkét hányattatásai közt csak újabb meddő izgalmak közé sodrotta.

Ezen az időtájon feltűnően keveset dolgozott; megrendelése nem voltak, kedélyének folytonos izgatottsága pedig nem engedte, hogy olyan műveket tervezzen, amelyek ambícióját kielégítik ugyan, de a nagy közönség érdeklődésével nem igen találkoznak. Ha a vésőt olykor mégis a kezébe vette: más művészek számára dolgozott. Legtöbbször b. Vay Miklós, az akkor Bécsben élő művész foglalkoztatta.

Ő szólította föl 1864. november havában a Zrinyi-szobor kidolgozására is, melynek egész munkájáért 1200 forintot ígért. »Zrinyit több más szobor is követendi«, írta neki egyik későbbi levelében.

Művészüket hihetőleg ez a biztatás birta rá 1865 elején a Bécsbe való utazásra. Itt egyideig a Fernkorn műtermében dolgozott, minden valószínűség szerint azokon a munkákon, melyeket b. Vay Miklós adott vagy szerzett számára. Pár hónappal később azonban már újra Pesten találjuk. Innen szólítgatja őt Vay ismételten a császárvárosba, azzal a biztatással, hogy még az év vége felé hozzáfoghat a Kray-szobor kidolgozásához. Ezt a határidőt azonban Vay a legközelebbi levelében már hátrább tolja, azt írván neki, hogy csak a következő (1866.) év januárjának vége felé számíthat a munkára.

Igy hanyódott Izsó közel másfél esztendeig Pest és Bécs között, anélkül, hogy akár itt, akár ott állandó foglalkozást találhatott volna. Ugy látszott, hogy magok az égiek is ellene esküdtek izmos tehetségének s nem akarták megengedni, hogy az méltó módon érvényesülhessen. Valóban nagy lelki erőre volt szüksége, hogy bizalmát végleg el ne veszítse a jövőben és még mindig megrendületlen hittel várja a művészetre kedvezőbb idők eljövetelét.

Izsó szenvedett, nélkülözött, de folyvást remélt és bizott sorsának jobbra fordulásában.

És legalább részben nem csalatkozott.

A következő esztendő (1866.) egyszerre két olyan alkalmat sodort eléje, mely együtt és külön-külön arra szolgálhatott, hogy újabb szárnyakat adjon tehetségének s őt a csöndes elfeledés homályából egyszerre a hírnév magaslatára emelje.

Ez a két alkalom a pesti Széchenyi-emlék s a debreczeni Csokonai-szobor létesítése volt. Mindkettő olyan munka, amelyik a művésztől izmos tehetséget és igazi magyar érzületet követelt.

Nem tulzó frázis, ha azt állítom, hogy Izsó mintegy teremtvé volt mindkettőnek megalkotására.

SZÉCHENYI ISTVÁN

VI.

A SZÉCHENYI-SZOBOR. — A BIRÁK MEGMAGYARÁZHATATLAN ELJÁRÁSA.
KELETI GUSZTÁV VÉDELME. — A CSOKONAI-SZOBOR. — DIADAL ÉS
VESZTESÉG.

A folyvást élénkülő politikai mozgalmak egymás után hozták felszínre az újabb és újabb szoborállítási terveket. Mintha csak régi mulasztásait akarta volna jóvá tenni a nemzet: dicséretes buzgalommal igyekezett a feledés homályából kiemelni ama nagyjait, kik a politikai élet vagy a közművelődés terén magoknak maradandó érdemeket szereztek.

Hogy ezek sorában az elsőség Széchenyi Istvánnak jutott: csak köteles elismerése volt a »legnagyobb magyar« feledhetetlen érdemeinek. A nemzet kegyeletét még a nagy hazafi tragikus sorsa is fokozta s bár csak kevéssel ezelőtt rakta le filléreit az akadémia számára, annyi lelkesedéssel adakozott a Széchenyi-szoborra, hogy annak alapja már 1865.

végén 84,000 forinttal rendelkezett, s ki lehetett tűzni a nyilvános pályázatot.

A szobrászoknak mintáikat 1866. márcz. 31-ig kellett beküldeniök. Azt kívánták, hogy Széchenyi erőteljes férfi korában, egyszerű, nemes magatartással, magyar díszöltözetben legyen ábrázolva, s alkotásaira: a lánczhidra, a kereskedelemnek megnyílt Dunára, az alagutra, a nyüzsgő gőzhajókra tekintsen. Jobb keze felől az az intézet: az akadémia essék, melyet egy szavával s nagy áldozataival ő hozott létre. A pályázati hirdetés azt is óhajtotta, hogy a szobor talapzata sziklatömböt képezzen, mintegy jelképezve a dicsőített férfi erélyét, mely sziklaként, rendületlenül megállt küzdelmei közt.

A kihirdetett pályázatra tizenhét pályamű érkezett. Pályáztak: Benda, Benk, Dunaiszky, Engel, Faragó, Izsó, Kugler János, Kugler József, Marsalkó, Schäffer, Szandház és ifj. b. Vay Miklós, az utóbbi négy, Dunaiszky és Marsalkó két-két mintával.

Hire járt, hogy egy-két jónevű szobrász azért tartózkodott a pályázattól, mert a szoborbizottság már előre el lett volna tökéelve, hogy a szobrot külföldi művész által készítteti, nem bizván abban, hogy ily nagyszerű föladat sikeres megoldására alkalmas hazai művész találkozzék. A szállongó hirt az akadémia építésének történetére alapították, amikor

is az ilynemű aggodalmakat, a magyar művészkörök keserűségére, a bekövetkezett tények csakugyan igazolták. Egy napi lap kifejezést is adott ennek az aggodalomnak, irván következőképen: »Ha a pályázatnál, mint a drámai és vigjátéknál, szintén lepecsételt levél rejtegetné a »szerző« nevét, valószínűleg Izsóé lenne a győzelem. Így félünk, hogy a pályázatnak megint tragikus vége lesz a magyar művészekre nézve.«

A jóslat, legalább a magyar művészek mellőztetését illetőleg, nem teljesült.

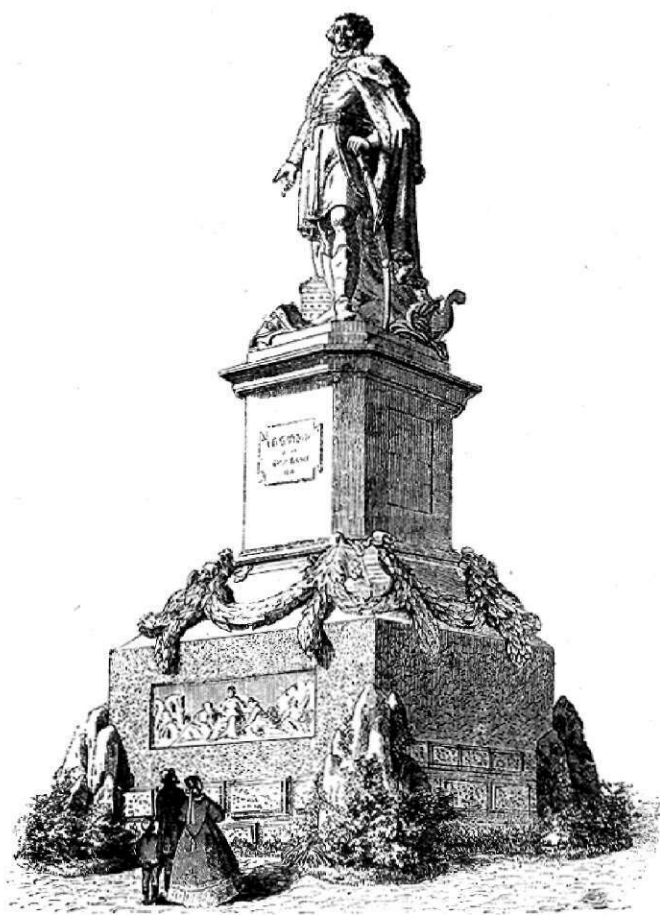
A versenyzők feladata nagyon nehéz volt. Olyan embereknél, kik szűkebb hatáskörben, egy bizonyos irányban váltak nevezetessé, a szobrász könnyen tájékozhatja magát. Maga a szakma, maga a hivatás nyújtja a támpontot, melyre a művész alakító tehetsége építhet. Széchenyi érdemeinek szerteágazó sokoldalúságát nem lehetett beszorítani egy jellemző epithetonba. Nála nem volt irány, mely működésében feltűnően és határozottan kidomborodott volna a többi felett. A művészt könnyen zavarba hozhatta: az országgyűlési szónokot, az akadémia, a gőzhajózás megalapítóját, a lánczhid tervezőjét, anyagi érdekeink őrét ábrázolja-e benne?

A nézetek nagyon eltérők voltak, s hogy a zavar még nagyobb legyen: Ormós Zsigmond, a

sokat utazott, sokat látott, de nézeteiben meglehetősen zavaros műbarát, egész füzetet bocsátott közre, melyben azt fejtegette, hogy a realizmus jogosultságát a szobrászatban is érvényre kell emelni. Ormós aztán a fődolgot illetőleg arra a következtetésre jutott, hogy Széchenyit abban a momentumban kell megörökíteni, midőn híres szónoklatát tartja a tudományos akadémia megalapítására. Feledte, hogy ily fölfogás mellett a művésznak, a realizmus szabályai s a történelmi hűség követelményei szerint, huszárhadnagyot kellett volna a talapzatra állítani, amikor, valljuk be, mégis csak furcsa emléket kaptuk volna a legnagyobb magyarnak.

Indítványa nem is talált visszhangra a pályázó művészek közt. Izsó Széchenyi működési körében nem találván olyan határozottan hangsúlyozott momentumra, mely önkényt kínálkozott volna a plasztikai alakításra, igen helyes érzéssel, olyan szobrot mintázott, mely minden élesebb biographikus vonatkozás nélkül, de élethű hasonlatossággal állítja eléink Széchenyit, a férfias méltóság, törhetetlen szilárdság és nemes hevület erőteljes kifejezésével.

Mintájának készítésénél az az eszmény lebegett előtte, melyet később Keleti Gusztáv olyan szépen és igazán irt le a pályázó művek bírálatában: »A ki Széchenyit, mint a hazafi erények herosát,

A SZÉCHENYI-SZOBOR

IZSÓ SZOBOR-TERVE

szellemi fölényvel jupiteri szemöldei fölött, külső megjelenése egész érdekességében, inkább kihívó önérzettel, semmint megnyugodni tudó resignációval vonásaiban, tünteti elénk, az elérte az eszményképet, melyet a nép magának Széchenyiről helyes ösztönrel alkotott s a mint kívánatos, hogy képe késő ivadékainkra is átszálljon.«

Izsó szobrát egyéni hasonlatosság, nemzeti jelleg és monumentális nyugalom jellemzik. Széchenyi férfiasan büszke alakja, fedetlen fővel, méltóságos magatartással áll a gránit-talapzaton. Tagjait magyar szabású hosszú atilla és prémes kaczagány fedi, balkeze a kard markolatán nyugszik, jobb keze szabadon áll és fesztelen mozdulattal mutat áldásos munkásságának jelvényeire, melyek a talapzatot plasztikai csoportozatban kötik össze a szoborral. A szellemes fő nyugodt komolysággal áll a vállakon, nemes arczkifejezése és taglejtése mintha ezt mondaná: »Ime, ezek a műveim.«

Izsó a házcsoportok közt, ilyen kisebbszerű alkotásnál nem vélte célszerűnek, hogy a pályázat föltételeihez simulva, talapzatúl sziklatömböt alkalmazzon.

Izlésesen egyszerű négyszögű talapzatot mintázott tehát, s hogy a pályázathirdetők célzatainak is eleget tegyen, a talapzat négy szögletére

alkalmazott kisebb szirtdarabokat, melyek közé bokrokat is lehetett volna ültetni.

A művész idealizálta Széchenyi vonásait, jól lehet a pályázati program mindennemű idealizálást mellőztetni kívánt. Változtatásai azonban sehol sem érintik a lényegét s legfőlebb azt mutatják, hogy Izsó ama magasabbrendű hasonlóság felé törekedett, melyet az aesthetika »történelmi szépség«-nek nevez. Ugyancsak ebből az okból erőteljesebb tagokkal és zömökebb testalkattal ruházta fel őt, mint aminővel eredetileg birt s mint a minőkkel őt Sterio ismert vízfestményén, pony-lovon ülve, ábrázolta.

Keleti csak a jobb kéz gestusát kifogásolta, melylyel Széchenyi a lábai köré csoportosított jelvényekre mutat. Ezen épület- és hajóminták, mondta igen helyesen, feleslegesek. Nem szükség, hogy reájok mutasson a szobor, mert valóságban környezik azt, s a nemzet jobban ismeri a történelmi összefüggést, semhogy ily utánsegítő értelmezésre szoruljon.

Annyi nemzeti jelleget s a fölfogásban annyi komolyságot egyetlen pályamű sem árult el, mint az Izsó Széchenyije. Az élethű, erélyes ábrázolás csaknem mindegyik mintán hiányzott s ezért a nagy fogyatkozásért az inventio egyéb előnyei, a csin-

teljes és gondos mintázás, a többé-kevésbbé sikerült allegorikus alakok és dombor-művek nem nyújthattak kárpótlást. Engel, ifj. Vay Miklós, Marsalkó és Szandház iskolázottság tekintetében eléggé számot tevő, de nagyon konvencionális munkákat nyújtottak.

A bíráló-bizottság tiszta lelkiismerettel nem adhatta az első díjat másnak, mint Izsó Miklósnak, s amikor a szobor elhelyezését illetőleg más terv merült fel s az az elhelyezés némi módosításokat követelt: az emlék kivitelével mégsem Izsót bízták meg, hanem Engel Józsefet, ki akkortájon Rómában tartózkodott. A bizottság azzal okolta meg váratlan elhatározását, hogy a minta nagyban való kidolgozása gyakorlott művészt követel s Izsó, ki monumentalis műveket még nem készített, aligha volna alkalmas ilyen feladat megoldására.

Izsó a famozus határozat idején már Debreczenben tartózkodott, Csokonai szobrát mintázva. A hír nagyon meglepte és lesújtotta. Erre a mellőztetésre nem volt elkészülve, s legkevésbbé hitte azt, hogy a győztes Engel leend, ki hosszas külföldi tartózkodása alatt egészen kivetkőzött magyar jellegéből s mint művész addig legkevesebb jelét sem adta a realiztikus ábrázolás iránt való vonzódásának. A jóbarátok és hirlapok közlései még inkább izgatták

sértett önérzetét. Egy könyvtáros barátja, kinek vélekedésére sokat adott, azt írta neki, hogy Engel újabb Széchenyije olyan mint egy »zsidó házaló«, b. Vay Miklós pedig jun. 14-ről keltezett levelében azt a kérdést veti föl, hogy »miután a szakavatatlan és részrehajló Széchenyi-emlékbizottság, ahelyett hogy a helyváltoztatás folytán új pályázatot hirdetett volna, Engelt bizta meg egy 6 lábnyi minta elkészítésével«, nem kellene-e a mellőzött szobrászoknak az új pályázat hirdetése iránt a képviselőházhoz folyamodniok? »Ezt szerintem, szól, az igazságos méltányosság és az ügy érdeke is követelné.« Ugyancsak b. Vay Miklós később még ezt írja neki: »Nem kételkedvén, hogy Engel szobra rossz, az ügy érdekében jónak látnám, ha ön egy kritikát íratna a szoborról, a bizottmány eddigi eljárásáról és erélyesen sürgettetné író barátai valamelyike által egy új pályázat hirdetését.«

A sajtónak nem volt szüksége arra, hogy a szoborbizottság eljárásának ferdeségére a megsértett művész figyelmeztesse. Izsó mellőztetését a művészet minden igaz barátja vastag tudatlanságnak vagy rosszakaratnak bélyegezte, egy képes lap* pedig határozottan ki is írta, hogy a művészt azért nem bízták meg a szobor kivitelével, mert tulságo-

* *Hazánk és a Külföld.* 1867. 51. sz.

CSOKONAI V. MIHÁLY
Eredetije Debreczenben

san szerény s »a befolyásos egyének közt nem tud magának pártfogókat szerezni«.

Míg a közvélemény Pesten a Széchenyi-szobor sorsával foglalkozott, Izsó az alatt Debreczenben gyorsan közeledett a Csokonai-emlék befejezéséhez. Tagadhatatlan, hogy a korában legmagyarosabb költő, a *Csikóbőrös kulacs* dalnoka, nagy mértékben birta Izsó Miklós érdeklődését, mert csaknem minden nevezetesebb versét könyv nélkül tudta; de szobra mintázását azért még sem vállalja magára, ha Pákh Albert nem sürgeti őt, hogy fogadja el a munkát minden áron, még áldozatokkal is. Pákh Albert nagy erkölcsi sikert várt a vállalkozástól, s a művész meg is kötötte a szerződést a debreczeni Emlékkert-társulattal, jóllehet előre tudta, hogy ebből a munkából haszna nem lehet.

Előttem fekszik a szerződés egy példánya,* s ez az okmány szomorú bizonyítéka annak, mily potom összegért kellett dolgoznia a legnagyobb magyar szobrásznak három évtized előtt. A mai művész-nemzedék sokkal kisebb szabású tehetségei is mosolyogva utasítanak vissza azokat a pontozatokat, amelyeknek bilincsei alatt Izsó a debreczeni Csokonai-szobor elkészítésére vállalkozott. Nem akar

* 1866. febr. 16-ról keltezve, s Csanak József és Izsó aláírásával ellátva.

ez vád lenni a legmagyarabb város hazafiassága és áldozatkészsége ellen, csak jellemzése az akkori viszonyoknak s annak a megbecsülésnek, melyben nálunk a képzőművészet alkotásai csak még nem régen is részesültek.

Izsónak a két láb magas gipsz-minta s a mérték szerinti talapzat három példányban való elkészítéseért, teljes siker esetében, csak 500 forintot ígért a debreczeni Emlékkert-társulat. Ugyanekkor azt is kikötötte, hogy a szoborműnek nagyban való kidolgozását más művészre is rábízhatja, ha az úgy tetszik neki. Még ez sem volt elég. Izsónak arra is köteleznie kellett magát, hogy, ha a nagy mintát csakugyan más csinálja, annak »utósó bevégezésénél az illető helyen személyesen jelen lesz, s igyekezni fog, hogy a nagy minta az elfogadott kis mintának teljesen megfeleljen.« Ezért a felügyeletért aztán, az utiköltséget is beleértve, külön 200 forintot ajánlottak föl a debreczeniek.

Hogy Izsó Miklós mennyi ambíciót helyezett abba, hogy a nagy mintát is maga készíthesse, kitetszik a szerződés következő pontjából: »Ha pedig a társulat abban állapodnék meg (mit én a tervezendő szobor biztosabb és tökéletesebb kivitele végett inkább óhajtanék), hogy a szobornak nagy mintázatát személyesen én teljesítsem: ezt

felvállalom s kötelezem magamat, hogy a kis minta helybenhagyása, illetőleg kezeimhez visszaszolgáltatása idejétől számítva három hónap alatt a nagy mintát gipszből elkészítem oly föltétel mellett, hogy e nagy szoborminta nyolcz bécsi láb magasságú fog lenni s szintén a társulat tulajdona marad. A talapzatra nézve azonban a mértékre készített rajzok elegendők lévén, a nagy mintázat nem szükséges; ha csak a mintában arra alkalmazandó s bronzból öntendő jelvények nem terveztetnek, mely esetben a jelvényeknek természeti nagyságban mintázása is az én kötelességem leend. E nagy szobor mintázatára 800 azaz nyolczszáz o. é. forintban egyeztünk meg a társulattal, mely összegnek fele azaz 400 o. é. forint a helyben hagyandott kis mintának kezemhez jutása s illetőleg a nagy mintázattal megbízatásomkor előre, másik fele az az 400 forint pedig a nagy mintának tökéletes s három hó alatt kötelezett elkészítése után fog nekem a társulat által kifizettetni. Ha a nagy mintázat általam készítették, köteles leszek azt az illető öntődébe leendő elszállításra a magam költségén óvatosan bepakoltatni s a társulat költségén leendő átszállításhoz segédkezet nyújtani.« Majd az intéző egyének habozását jellemzően utána teszi: »Ha a nagy mintázat nem általam eszközöltetnék is, köte-

leztetem a társulatnak a mű minél sikerültebb kivitele végett, úgy a talapzathoz szükséges anyagok előállíthatása s jutányos elkészíthetése végett tanács-csal s ösmeretségem és ebből folyó összekötteté-seimből folyó segítséggel és támogatással szolgálni.«

A kis minta nagyon megtetszett a debreczenieknek, s most már nem haboztak, hogy a nagyban való kidolgozást is Izsóra bizzák. Sőt a bizottság határozottan azt óhajtotta, hogy a művész utazzék le Debreczenbe s ottan fejezze be a szoborművet. Majd adnak neki helyiséget is, ahol nyugodtan dolgozhatik. Óhajtasát a bizottság azzal okolta meg, hogy a debreczeniek még úgy sem láttak szoborkészítést, s ha előttük bontakozik ki és nyer alakot a nagy forma: érdeklődésük jobban fölébred s adakozni fognak a szoborra.

Izsó le is utazott Debreczenbe, de ott reá már megérkezésekor csalódás várakozott. A bizottság nemcsak műhelyről nem gondoskodott, hanem még pusztá helyiséget sem adott neki, ahová magának a műtermet fölépíttetni lehetett volna. A művész a nagy Péterfia-utczán bérelt ki egy szerényebb házikót s az ormosi pusztáról, Borsodmegyéből oda szállíttatta a mintázáshoz szükséges agyagot. Huszonnyolcz mértföldnyi volt a távolság, a szállítás sokba került, de másképen nem cselekedhetett, mert alkal-

mas agyag a város közelében nem kínálkozott. A munka gyorsan haladt, a költő alakja, melyhez Odry Lehel, a debreczeni színház akkor még fiatal-sága virágjában levő, szép tehetségű tagja állt min-tát, mind jobban és jobban kidomborodott s magára öltötte azokat a karakterisztikus vonásokat, melyek a Csokonai-emléket még ma is a legbeszédesebb magyar monumentális szoborrá teszik. A szobor-bizottság el volt ragadtatva a minta által, mert megtestesülve látta benne azt az eszményt, melyet magának kedvencz költőjéről alkotott.

És csakugyan a csapongó, szilaj lelkületű művész alig találhatott volna alkalmasabb themát, mint a *Csikóbőrös kulacs* szeretetre méltóan könnyelmű poetájának ábrázolása. A költő és saját tempera-mentuma között sok hasonlatosság volt, művésze-tőkben mindketten a szigorúan nemzeti iránynak voltak képviselői; ennek az alaknak minden ízében magyaros jelleget adhatott. Csokonai egyszerűen nemes pose-ben áll előttünk; ballábával kissé előre lép, lantot tart s elmélázva tekint maga elé. A leg-első népies magyar költő szobra kifejező, eredeti alkotás, s ha megesnék egyszer, hogy valamelyik idegen nagy művésztől állítanának a debreczeni talapzatra másik Csokonait: akkor lehetne csak észre venni, hogy mi hiányzik abból, ami Izsó

szobrán ott van, nem a magyar nadrágon és zsinóros rövid bekecsen, hanem mélyen bent, a szoborban.

Izsó a Csokonai-szobor sikerét nem élvezhette zavartalanul. A bizottság rá akarta hárítani a kész minta külföldi öntődébe való elszállításának költségeit is, ami a tiszteletdíjnak nagy részét fölemésztette volna. A művész csak nagynehezen tudta megmagyarázni, milyen terhes az az áldozat, melyet tőle ekkép utólagosan követelnek. Föl is mentették a szállítás kötelezettsége alól; de két hét telt el a kiállítással, újabb két hét a csomagolással s Izsó az egy havi időveszteségért semmi kárpótlást nem kapott a debreczeniektől. Sőt azt a bosszúságot is megszerezték neki, hogy a mintát nem Bécsbe, hanem Münchenbe küldték bronzba-öntés végett, jóllehet Debreczenből való elutazásakor a bizottságtól fölhatalmazást kapott arra, hogy a bécsi öntődével alkura lépjen.

Izsó, félévi távollét után, a tisztességgel végzett munka megnyugtató tudatában, de adósságokkal terhelve érkezett vissza Budapestre. Vesztesége a Csokonai-szobornál, saját állítása szerint, meghaladta a hatszáz forintot.

VII.

BÉCSBEN LEGÉNYKEDIK. — FURCSA MEGRENDELÉSEK. — A PÁLÓCZY-
EMLÉK. — BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF FOGLALKOZTATJA. — RÖVID KÜL-
FÖLDI ÚT. — KÍNOS VERGŐDÉSEK. — HÁZASSÁGA.

Még Debreczenben időzött Izsó, midőn b. Vay Miklós őt ismételten is megsürgette,* hogy siessen Bécsbe a műhelyében készülő hat lábnyi márványszobrok kifaragására. Különösen a magyar születésű b. Kray tábornok arczképe miatt zaklatta, melyet carrarai márványból kellett kifaragnia az Arsenál számára, s mely akkor már punktírozva készen állt műtermében. A művésznek nem volt mit haboznia. A Széchenyi-szobor kidolgozásától elütötte őt a pályabírák részrehajlósága vagy tudatlansága; újabb megrendelők nem mutatkoztak; a magyar celebritások általa mintázott mellszobrai pedig még olcsó áron sem vásárolták. A haza földje nem nyújtott a nagytehetségű művésznek még annyi foglalkozást

* 1867. jun. 11, okt. 8 és nov. 19.

sem, hogy a mindennapi kenyeret megkereshette volna, arra pedig nyomasztó anyagi helyzetében gondolnia sem lehetett, hogy a birodalmi fővárosban önálló műtermet rendezzen be magának. Fölcsapott tehát újra *legénynek* s dolgozott egy nála sokkal kisebb tehetségű, de magas összeköttetései következtében szerencsésebb szobrásznál említést is alig érdemlő díjazásért.

Bécsben időző honfitársain mindig a szánakozás érzése vett erőt, mikor a fényes tehetségű művésszel találkoztak s tőle megtudták, hogy majd egyik, majd másik mesternek dolgozik, ahelyett hogy saját gondolatainak adna maradandó alakot bronzban vagy márványban. Helyzetét ebből a korból szomorúan jellemzi a következő tudósítás, melyet egy Bécsben tartózkodó fiatal magyar író vetett papírra. »A napokban Izsó Pestre fog rándulni, hogy honn maradt gyönyörű mintázatait valami jóakarójánál elhelyezze, aztán bucsut vegyen jó hosszú időre — örökre tán — *hazájától*, melynek nagyjai és vagyonosai nem voltak képesek őt fölfogni és méltányolni. Anélkül, hogy sentimentizálni valami nagy hajlamunk volna, nem nyomhatunk el egy fájó érzést, midőn a nagy tehetségű férfiú sorsa és állása felől tudakozódva — rosszul leplezett könnyel és nem érdemelt pirulással, mely-

nek visszfénye fesse meg arczodat is, én kevély hazám! — sóhajtván mondá: »Legény vagyok.« Kinek agyában magas, költői eszmék heverték, annak most a máséit kell megtestesíteni, s a dicsőséget, melyet maga számára álmodott, remek vésőjével más számára szerezni meg. Hanem azért szépen hangzik s lelkesedve szavaljuk: »Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt sarja fajomnak.«

A pesti lerándulás hosszabb tartamu volt, mint azt a művész sorsa felett töprengő író sejteni engedte. Izsónak, ki annyira hozzá volt nőve a hazai földhöz, mint kivüle talán egy sem a magyar művészek közül, egy ígéret, egy odavetett biztató szó elegendő volt arra, hogy a bántalmakról, csalódásokról megfeledkezzék s újra bizzék sorsának jobbra fordulásában. S az ilyen biztatások, mint azt hátrahagyott irataiból látom, nem hiányoztak. Egyiknek-másiknak azonban meglehetősen komikus színezete volt. Ilyenről tesz említést ama levélben is, melyet még mindig Münchenben időző bizalmas barátjához: Sáska Mihályhoz intézett: »Nem hallottál még olyan bolondot — írja — mint ami a minap velem történt. Három szoborbizottsági tag volt nálam. Elmondja az egyik, hogy lovagszobrot kívánnak egy köztérre, de kevés költségük levén, jónak látná, ha vennénk egy olyan *nagy gipsz-lovat*

és aztán arra öntetnénk vasból az alakot. Én arra azt mondtam, hogy ha tudnak valahol olyan gipszlóvásárt, meg lehetne biz azt venni. Ugy-e, hogy ez már hatalmas Ritterstatua lenne, különösen ha te, kiegészítőleg, egy postamentumot terveznél hozzá — *vályogból.*»

Voltak azonban jobb kilátások is, melyek arra indíthatták, hogy kivándorlási tervét megmásítsa vagy legalább későbbi időre halasztssa. »Két síremlék készítésére van kilátásom — írja ugyancsak Sáska Mihálynak 1868. január 27-dikén — hasznát a kőfaragó húzza ugyan, de az embert a szükség, nem lévén más tenni valója, kényszeríti e vállalatra. *Magyarországon ez is szobrászat.*»

A síremlékek egyike Kisfaludy, másika Pálóczy László számára volt tervezve. Az elsőnek csakhamar nyoma vész Izsó iratai között, a másik hónapokig foglalkoztatja, hogy újabb csalódásokat szerezzen számára.

A Pálóczy-emlékhez Mocsáry Lajos, Borsodvármegye első alispánja kér tőle tervezetet* azzal a megjegyzéssel, hogy a bizottság a szorosabb értelemben vett emlékoszlopra 4000 forintot hajlandó fordítani, míg a mellékes költségeket majd más forrásból fedezi. Izsó megköszöni a bizalmat s

* 1868, jan. 28.

mindjárt obeliszkre gondol, melyre érczből öntött dombormívű arczképet alkalmazhat; de egyuttal Lévay Józsefnél is tudakozódik, hogy a helyi viszonyok pontos tekintetbe vételével készíthesse el tervezetét. Levelére válaszolja Lévay febr. 3-dikán: »A Pálóczy-féle siremlék ügyében annyit irhatok, hogy Gerenday beküldött már arra két tervrajzot, de mindkettő oly közönséges, hogy el nem fogadhattuk. Nincs abban semmi inventió, semmi ujdonság vagy jellemzetes. Várjuk tehát mindennap a te tervedet. Azonban azt gondold meg, hogy nekünk oly egyszerű, de művészi izlésű gránit siremlék kell, melynek homloklapján Pálóczy bronzból öntött élethű dombor mellképe álljon s az egész 4000 forintnál többbe ne kerüljön, mert nincs rá több költségünk; tehát nem *sir-szoborra*, hanem *sirkőemlékre* számítunk. Jó volna, ha ez csakugyan neked való munka lesz, hogy a helyszínét is megtekintenéd. Azonban tervet, úgy hiszem, minden esetre adhatsz s kérlek, add ezt minél előbb. Vay Miklós is fel van erre kérve.«

A kivánt tervezet lassan készülhetett, s a művészt hihetőleg meg is sürgették, mert márczius 12-dikén ezt írja a miskolcziaknak: »..... tervét rajzba a szobrász nem szokta tenni, vagy ha teszi: rosszul teszi, s legtöbbnyire mindig másokat csal

meg vele. Szépen lehet rajzolva az oldalról, jól is nézhet ki megfelelőleg a plasztika szabályainak; de többi nézpontjai rosszak; azért a szobrásznak mindig szobrászatiilag kell terveit is előállítani, arra nézve pedig idő kívántatik.«

A vázlatot végre gondosan elkészítette és el is küldte Miskolczra, de a végzet ezuttal is következetes maradt a művész üldözésében. Izsónak újra azt kellett látnia, hogy olyan versenyző kedvéért mellőzték, aki sikerét az ő mintája fölhasználásának köszönhetette. Panaszait e méltatlan bánásmód miatt egy Miskolczon élt rokonához intézett levelében önti ki. A levelet egész terjedelmében közlöm, mert elénk tárja a körülményeket, melyek Izsó későbbi nagy elkeseredését okozták. »Tetszik rá emlékezni — írja — hogy a boldogult Pálóczy László emlékszobrára a megyei bizottmány, illetőleg annak akkori elnöke Mocsáry Lajos ur engemet szólított föl terv készítésére. Én ezen felhívásnak engedve, a tervet és költségvetést rendszeresen el is készítém, és a skizzet és költségvetést által adtam.

»Ezután vártam s reméltem, hogy a vállalatot is megkaphatom; ha pedig nem, legalább költségeimet egy megye bizottmánya kötelessége szerint megtérítendi, tervemet, ami kizárólagos tulajdonom, visszaküldi; azonban ez elmaradt és a vállalatot

b. Vay Miklós ur nyerte s később az emléket ugyan ő föl is állította. Én azon hitben éltem ekkoráig, hogy tervem elvettetett és a Vay báró terve fogadtatott el: de mely nagy volt meglepetésem, midőn most lent járva látom, hogy a Pálóczy-emlék csupán *az általam benyújtott terv szolgál utánzása* s meghamisított másolása, mely az eredetitől csupán abban különbözik, hogy az általam tervezett arányok és az összhangzat — mondhatom — kontárul megrontatott, különben pedig egyszerű plagium.

»Szomorú dolog, hogy a művészi tulajdonjogot írott törvényeink nem védik; de a polgárok keblében, úgy tudom, van már érzék ez iránt is. Egész bizalommal fordulok tehát kedves bátyámhoz azon kérelemmel, hogy, miután az általam készített tervet a bizottság annak idején tőlem átvette, később pedig az általam adott eszmét — bár más-sal — föl is dolgoztatta és értékesíttette, és így részben leutazási, részben pedig tervkészítési követelésem erejéig adósommá lett: lenne szives, kedves bátyám, az illetékes és hozzá közel álló körökben kérdést intézni érdekemben az iránt, valjon hajlandó volna-e a bizottság a fennebbiek alapján támasztható követelésemet beismerni és az általam adott tervért engemet megillető díjazást megadni? hogy ez esetben ez iránt annak rendes útján a megye

közönségéhez kérvényt intézhetnék; vagy, ha a hangulat netán álláspontommal ellenkeznék, kérem, legyen szives nekem ezt is őszintén megírni, hogy ez esetben jogaimat más uton érvényesíteni megkíséreljem; mert fájdalom, nem vagyok azon helyzetben, hogy csupa művészi ambícióból egy megyével szemben generositást gyakorolhatnék.»

A föllépésnek nem volt sikere. Izsó munkája kárba vészett. A genialis művész tehát újra ott állt megbízás, kereset nélkül. Ebben az elhagyatott állapotában nem tehetett mást, mint hogy régi pártfogójához, az időközben közoktatásügyi miniszterré lett b. Eötvös Józsefhez folyamodott segélyezésért. Kérvényében* őszintén elmondta, hogy már hónapok óta van munka nélkül s ekép hiányoznak az eszközei ahoz, hogy előtanulmányokat tehessen a szobor- emlékekhez, melyeket országos gyűjtések útján akar állítani nagyjainak a nemzet kegyelele.

Öt hónap múlva érkezett meg a miniszter válasza. Eötvös egyenként 1200 forint tiszteletdíj mellett, *Zrinyi Miklós*, a költő és *Werböczy István* márvány mellszobrait kérte tőle a nemzeti muzeum számára. A minták beküldésének határidejeül június végét tűzte ki a miniszter, s a márványszobroknak karácsony napjára kellett elkészülniök.

* 1868, szept. 2.

Izsó rögtön hozzá fogott a mintázáshoz s a két mellszobor már a kitűzött határidőnél előbb ott állt a bírálók előtt. Zrinyi szobrát elfogadta a miniszter, a Werbőczyét azonban visszautasította, mert a minta, a bírálók vélekedése szerint, »sem a közkézen forgó arczképeknek, sem azon alaknak, melylyel a történészek felfogása szerint birt, meg nem felel, sem azon jellem, mely Werbőczyé volt, sem az életkor, melyben működésének tetőpontján állott, kellően kifejezve nincs.« A miniszter azonban nem kívánta, hogy a művész fáradozása kárba vesszen, s már a következő hónapban (1869. jul. 9.) 300 forintnyi segélyt engedélyezett Izsónak a minta kárpótlásául.

Hihetőleg ezzel az összeggel indult el külföldi útjára, hogy a tervezett emlékszobrok érdekében tanulmányokat tegyen. Be is kukkant Olaszországba, de barátjai nagy meglepetésére csakhamar visszatért. Mikor váratlanul gyors megérkezésének okát tudakozták, igen jellemzőleg csak annyit mondott: »Sok szépet láttam s bizonynyal még többet is láthattam volna, de minek izgassam így magamat hiába!«

Több mint valószínű, hogy Italia múkincseinek látása csak elkeserítette a minden külső benyomás iránt rendkívül fogékony művész kedélyét. Saját hazájára gondolt, mely mindazoknak a kincseknek

hijával volt s akkor még vágyat sem mutatott arra, hogy ilyeneknek bírására törekedjék. Leverve, elkedvetlenedve érkezett haza, hogy a létért folytatott kinos küzdelmet újra fölvegye. Lelki fájdalmaihoz testi szenvedések is járulnak. Lábfájása, melyet még Debreczenben kapott, midőn Csokonai szobrának összedőlni készülő mintáját csaknem emberfeletti erőmegfeszítéssel tartotta féltetén a segítségül hívott munkások megérkezéseig, folyvást gyötörte s később hihetőleg benső bajok hozzájárulásával is súlyosodott. Izsó sokat panaszkodott barátainak ezekről a fájdalmakról, de alapos orvosoltatásukra nem gondolt. Pedig bizalmas barátja: az akkor Bécsben tanuló Kétly Károly már korán sürgette, hogy menjen el minél előbb Korányi Frigyeshez s mondja el neki a baját őszintén, keletkezése óta. »Biztosítlak, irta neki, hogy úgy bánik veled, mint egy kis királylyal.«

Izsó csak szenvedett tovább és szenvedéseit nem sokára másokkal is érezte. Lelki töprengéseitől, testi fájdalmaitól egyaránt gyötörtetve, ingerlékenynyé, indulatossá lett a legnagyobb mértékben. Fékezhetetlen szenvedélyessége ezen az időtájon csaknem lehetetlenné tette a vele való állandó érintkezést. A sok igaz és még több képzelt bántódás megmetyelvezte amugy is haragos vérét; a főváros-

tól távol élő barátait panaszos leveleivel zaklatta, azokat pedig, kik hozzá legközelebb állottak, egytől-egyig elkészerítette, mert eredmény nélküli küzdelmeiért reájok tolt a felelősséget. Gyakran mondom, hogy ők az okai, amiért nem áll ott, ahol állania tehetségéhez képest joga volna. Egy időben azon töprengett, hogyan juthasson pályadíjat nyert Széchenyi-szobrának közelébe, melyről azt híresztelték, hogy pompásan mintázott fejét az Engel pályaművén akarják értékesíteni. Szilárd elhatározása volt, hogy szobrát összezúzza, tördeli bármibe kerüljön is. Máskor ismét, szilaj fölháborodásának éles ellentétéképen, teljesen ellágyult s úgy kereste a jó barátok, ismerősök családi körét, mint valamely anyás gyermek. Az erős természetű embert sokszor láthatták könnyezni azok, akikben még sok csalódása után is bizni és hinni tudott. Később került mindenkit, a ki a szobrászatról beszélt s akkor érezte magát legjobban, ha a művésztől távol álló emberek társaságában, borba ölhetette elkészeredését. Mélyen elmerülve gyakran órák hosszáig ült a korcsmában boros pohara mellett, s izmos kezeivel úgy szorongatta a törékeny üveget, mintha azzal együtt össze akarta volna morzsolni hiába várakozó, jobb sorsot már nem remélhető egész életét.

Elfacsarodott a szive annak, ki a művészt ilyen helyzetben látta.

Izsó szomorú vergődésének híre a vidékre is eljutott s az ottani jóbarátok mindent elkövettek,

ZRINYI ILONA

hogy önértetét fölvilágyozzák, s őt a munkának és életnek visszaadják. *Szabó Károly*, a jeles történetíró, Kolozsvárról (1869 nov. 6.) írja neki a következő szép sorokat: »Én teljesen föl bírom fogni nehéz helyzetet s hiszem, hogy méltó okod van kedvetlenné lenni: de azt is hiszem, hogy munkáiddal ki fogod vivni a műértők becsülését s a nemzet méltó elismerését. Lehetetlennek tartom, hogy

nemzetünk s nemzeti kormányunk a magyar művészetért legalább erejéhez mérten áldozni kész ne legyen s így rád is jobb napok ne következzenek. — Azért kérlek, épen a magyar művészet s a magyar nemzeti dicsőség érdekében kérlek, hogy

uralkodva keserű érzelmeiden s ápolva lelkedben a hitet a jobb jövő iránt, ne lankadj és ne szünj meg áldozni a nagy nemes czélért, melyért annyi idő óta küzdöttél; tartson fönn a hit, hogy nemzetedért dolgozol, mely, ha magát meg akarja becsülni, a nemzeti művészet bajnokait is meg fogja becsülni s a tehetségnek, mely minden akadály daczára kivívja magát, tért fog nyitni.«

Az érdeklődés azonban Izsó iránt egyelőre csak abban nyilatkozott, hogy báró Eötvös József, a régi pártfogó, újabb mell-szobrokat rendelt meg nála: előbb a *Pyrkerét*, majd 1870 júliusában *Zrinyi Ilonáét* és

II. Rákóczy Ferenczét. Ugyancsak ebben az esztendőben nevezték ki a reáltanodához mintázó tanárrá is, mely állás 600—700 forintnyi tiszteletdíjjal volt összekötve. Csekély volt a támogatás, de mégis elegendő arra, hogy Izsó megszabaduljon a minden-

II. RÁKÓCZY FERENCZ

napi kenyér gondjaitól s kibontakozzék abból a nyomasztó kedélyhangulatból, mely könnyen végzetes befolyást gyakorolhatott volna tehetségének további fejlődésére.

A művész csakhamar újra látogatni kezdte a társaságokat és szemmel látható vonzódást mutatott a családi élet boldogsága és csöndje iránt.

Igy ismerkedett meg Simonyi Antal vendégszerető házában egy igénytelen, de mély kedélyű árvaleánnyal: Szerdahelyi Jozefával, ki mindjárt az első találkozások után nagy érdeklődést mutatott sorsa iránt, s épen ezen érdeklődés kifolyása gyanánt mindent megtett arra, hogy őt a zajos férfi társaságok izgalmaiktól elvonja, s lelkében a már-már kialudni készülő lángot, az alkotás vágyát, újra fölélesztse.

Hogy mily nagy volt ez egyszerű, fiatal leány befolyása a szilaj, féket nem ismerő emberre, mutatja a következő levél is, melyet egy kisebb könnyelműség kiengeszteléseül intézett hozzá:

Buda, okt. 4. 1870.

Szeretetnek leánya!

Kedves Pepikém!

Bocsánatot kér tőled, ki téged legjobban szeret. Miklós vétett ellened. Nálad, mint a szeretet, jószág példányképénél, tudom kész a bocsánat. Csak te légy az enyém,

kész vagyok érted minden tőlem kitelhető áldozatokra. Amint lehet, takard mások előtt a már megtörtént rosszat; fogadom magam előtt, hogy az többé nem fog megtörténni. Tegnap tőled sokat tanultam; most egy egészen más uton járok; egyedül veled gondolva, vetem a jövőbe bizalmamat, imádlak, mint védangyalomat. Őlel téged a te rossz Miklósod, ki miattad tegnap óta egészen zavarban van. Irjál nekem, ha lehet, mindjárt, hogy mikép vagy?

Áldjon az ég minden áldásával, kívánja örökkön örökké hű szeretőd

I Miklós.

E sorok olvasásakor nem Hercules jut-e eszünkbe Omphale lábainál?

Izsó még ez év novemberében egybekelt választottjával. A feleség nyugalmas otthont adott neki s kárpótolta őt az átszenvedett vagy gyakran csak elképzelt mellőztetésekért. Lassankint bedöczczent a rendes kerékvágásba, s az önmagával már-már meghasonlott ember kezdte érezni, hogy az életnek mégis csak vannak örömei. Kettejük boldogságából aztán a következő évben (aug. 23) egy kis jövény kért magának részt: az atyja nevét viselő gőgicsélő gyermek. Izsó otthonát még barátságosabbá, még kedvesebbé tette az apró kis jószág. S amikor ez év október elején kinevezését is megkapta a mintarajztanoda szobrászati tanszékére, s dr. Pauler Tivadar, elődjének b. Eötvös Józsefnek

tradícióit követve, újabb és újabb megrendelésekben (Petőfi és Eötvös mellszobrai) adott foglalkozást vésőjének: a tépelődések ónsúlyától egészen megmenekült s újabb kedvvel fogott régi terveinek megvalósításához.

Gondja ettől kezdve tanári kötelességének pontos teljesítése s családja jóllétének előmozdítása között oszlott meg. Otthon ülő, munkás ember vált belőle, ki fészket csak ritkán hagyta el s rövid távollét után is visszavágyakozott. Debreczen fényes ünnepélylyel ülte meg a Csokonai-szobor leleplezését; Izsóra az egybegyűltek tapsa várakozott volna; ő otthon maradt gögicsélő fiacskája mellett, s midőn 1871 telén hivatása rövid tíz napra elszólította tűzhelyétől, utjának minden jelentősebb pontjáról levelet irt Budapesten maradt hitvesének s minden levelének végére oda tette: »Hogy vagytok, mit beszél a fiú?«

De a sors ezt a boldogságot is csakhamar megirigyelte. A gyermek 1874 febr. 3-dikán váratlanul, alig pár óra alatt egy veszélyes járványnak esett áldozatául.

Nem kíséreltem meg leírni, amit az erős ember e veszteség miatt szenvedett. A fájdalom teljesen összetörte s három hosszú, kinos hétig nyomta az ágyat. Mikor fölgyógyult, csak halvány árnya

Görlitz, 871 Dec 9.

Meines Lesesiegem!

Tegnap, kaptam Berlinbe a sürgöny
és levelet minak is nagyon örülök.
Derem. Berlinből ma reggel
indultam, és érem állomásom, honnan
a sorokat indítom hozzá, itt re-
kedtem a nagy höfivatazók miatt.
még néhány órát várnom kell,
holnap este Bécsbe lérek, ha
ugyan lehet. Ott egy napot töltök
azon egyenesen házifete indítok
egy khat 3. vagy 4 nap múlva
hon lehetek. áldjon ön egy mind
nyagadok, és a samtgelen
sör vereső fénget

José W. K. L.

volt a régi Izsónak. Atyai szive folyvást sajgott, s a gyöngé nőnek kellett őt vigasztalni a csapás nagy súlya alatt. Csak ekkor lehetett látni, mily gyöngéd, érzelmes kedély lakozott ebben a megtermett, erős emberben. A legcsekélyebb tárgy, a legkisebb visszaemlékezés könyeket csalt a szemébe s órákig el tudott üldögni szótalan, munka nélkül, folyvást csak elköltözött fiacskájára gondolva.

Valami erősebb ingerre volt szüksége, hogy magához térjen csöndes apathiájából. Valami nagyobb munkára, mely minden szabad idejét és teljes ambícióját lefoglalja.

Ilyen munka gyanánt a nemzet lánglelkű költőjének, Petőfi Sándornak szobra kínálkozott.

VIII.

A PETŐFI-SZOBOR

A Petőfi-szobor a nemzet nagyhirű hegedűsének: Reményi Edének az eszméje. Érdekében 1860-ban bocsátotta ki a fölhívást Kis-Kun-Halas városából, arról a vidékről, melyet a költő nagyon szeretett, sokszor megénekelt s ahol annyi emlék beszélt Petőfiről.

Reményi kevéssel azelőtt tért haza száműzetéséből: Angliából. Művész és száműzött volta teljesen elegendő volt abban az időben, hogy a nemzet lelkesedése egész hevével melléje álljon, mikor oly népszerű indítványt tesz: emeljünk szobrot Petőfinek!

Az aláírást maga a művész nyitotta meg 50 forinttal, s az akkori viszonyokat jellemzőleg, ugyancsak ő kijelentette, hogy tiz arany pályadíjat tűz ki a szobor tervére. Föllépése az egész országban

lelkes fogadtatásra talált, de eleinte nyíltan csakis a szegényebb osztályok mertek melléje sorakozni.

Az arisztokrácia, főpapság, nagybirtokosság a Széchenyi-szoborra megindult pénzgyűjtéssel volt elfoglalva; a sajtó nem volt eléggé szabad arra, hogy buzdító szózatát meggyőződése szerint hallassa; a kormánykörök pedig valóságos bizalmatlansággal fogadták az indítványt, melynek apostolai csaknem kizárólag a magyar nép zöméből kerültek ki. Sőt félhivatalos lapokban föl is vetették a kérdést: vajjon nem volna-e hasznosabb és kegyeletesebb a Petőfi-szoborra begyűlt összeget a költő ez időtájt serdülő fia: Zoltán neveltetésére fordítani? S hogy ez csakugyan a hivatalos körök óhajta volt, később kitűnt, mert az eszmét a kormány egyik bizalmasa szóval is közölte Reményivel. A művész azonban nem volt hajlandó a sugalmazásra hallgatni, annál kevésbbé, mert Petőfi Zoltánról az írói segélyegyleten kívül nagyatyja: Szendrey Ignác, nagybátyja: Petőfi István és Gyulai Pál is gondoskodtak.

B. Kemény Zsigmond lakásán 1860 december 6-dikán megalakult tehát a szoborbizottság Reményi Ede elnöklete alatt. Tagjai voltak: Arany János, Barabás Miklós, Csengery Antal, Egressy Gábor, Greguss Ágost, Henszlmann Imre, Jókai Mór, báró Kemény Zsigmond, Királyi Pál, Páhk Albert, Szász

Károly, Székely József, Tomory Anasztáz, Tóth Kálmán és Urházy György. Ez a kisebb bizottság azonban, az akkori nyomasztó viszonyok között, inkább csak arra gondolt, hogy a lelkesedés tüzeit éleszsze, a sajtóban propagandát csináljon s utat törjön a később megalakítandó országos bizottságnak. Arany János lapja csakhamar hangsúlyozta is egy ilyen nagyobb bizottság szükséges voltát,* mely bizottság tiszte lenne megítélni, vajon a terv díjazására kitűzött tíz aranyat nem volna-e célszerű a begyűlt alapból főlebb emelni s ez által a pályázat sikerét előmozdítani.

Jóllehet a lapok Reményi föllépésekor abban a vérmes reményben éltek, hogy a szobor fölállítására megkivántató összeg »nehány nap alatt együtt lesz«, a Petőfi-szobor ügye mégis csigalassusággal haladt s csakis az alkotmány visszaállítása után vett nagyobb lendületet. Ekkor (1867. aug. 10) létesülhetett az állandó szoborbizottság is, mely elnökévé Reményi Edét, alelnökké Tóth Kálmánt, pénztárnokká Lévai Henriket, jegyzővé Reményi Károlyt választotta. E nagyobb bizottság buzgólkodásának, de egyuttal a szabadabb szellő lengedezésének is köszönhető, hogy 1871 őszén a pénztárnok már azt jelentette, hogy a Petőfi-szobor pénzalapja 27,370 frtra

* *Szépirodalmi Figyelő*, 1860 decz. 12.

rug s hozzá lehet látni a terv megvalósításához. Ugyanekkor, Greguss Ágost indítványára, egyhangulag elhatározták, hogy a szobrot Izsó mintázza.

Ez a határozat a művészet minden igaz barátjának helyeslésével találkozott s egyuttal a legszebb emberbaráti tény is volt. Izsónak Petőfi ideálja volt s annyira rajongott érte, hogy, ha szobrának elkészítését más művészre bizzák, talán túl nem éli. A nagy költőt személyesen is jól ismerte; a forradalomban, mint figyelő gyermekifju, utazott egyideig vele s az akkor szerzett benyomásokat élénken megőrizte. Az elnyomatás napjaiban Petőfi költeményei voltak a bibliája; könyv nélkül tudta minden versét s mikor hire futott annak, hogy a nemzet nagy fiának szobrot fog emelni, érezte, hogy ez az emlék csak az ő munkája lehet. De ugyan kire is bizhatták volna? Engel hideg és nyugodt vérmérséklete nem illett Petőfihez, Huszár Adolf pedig akkor még csak reményekre jogosító fiatal művész volt, akit nem tarthattak eléggé erősnek ilyen nagy és ambiciozus föladat megoldására.

Petőfi szobrát csak a vele rokonságban álló szellem: Izsó készíthette. És a művész mindent megtett arra, hogy ez a vállalkozása fényesen sikerüljön. Először is összeszedte s egybehasonlította a költőnek összes fennmaradt arczképeit, hogy voná-

sainak lehetőleg hű mását adhassa; Petőfinek még akkor élő fiát: Zoltánt is arczképezte, mikor pedig meghalt, arczáról és koponya-alkatáról, melyek a költőre annyira emlékeztettek, a koporsóban gipszöntvényt vett, hogy a formákat jobban megőrizhesse.

Mindez azonban csak a külsőre vonatkozott. A szobor előállításánál a fődolog az volt: hogyan fogja föl Petőfit a művész, milyen lelket akar abba önteni? Akik Izsó nagy subjektivitását ismerték — nem minden alap nélkül — attól tartottak, hogy maga szerinti Petőfit fog mintázni. Már pedig a szobrásznak sok különböző vonást kellett összeegyeztetni, ha Petőfinek azt az emlékét akarta megörökíteni, mely *mindenkinek* lelkében élt. Vajjon képes lesz-e Izsó ilyen önmegtagadásra? A szobor érdeke kívánja, hogy *az* legyen. Mert a jó szobrász mindig annak ad kifejezést, amit nem csak ő, hanem a kortársak is éreznek, lévén az emlékmű célja nem más, mint hogy azt a képzetet, melyet egy-egy nagy férfiuról a kortársak vagy a legközelebbi utódok alkottak, ércben vagy kőben megörökítse a későbbi nemzedékek számára. Az igazi emlékszobor létesítéséhez mindenki hozzájárul, s a művész akkor teljesíti hiven föladatát, ha a kortársak nézeteit és érzelmeit nem hagyja figyelmen kívül.

Nagyon sok és kényes igény van fűzve a monumentális emlékszoborhoz. Egy talpalatnyi, szűk téren nemcsak korrekt fölépítést és plasztikai szépségeket követelünk tőle, hanem teljes joggal azt is megvárjuk, hogy legyen minden ízében jellemzetes s annak emlékét, akinek tiszteletére föllállították, hiven meg is őrizze.

Petőfit, mint költőt, a szelid elmélázás s a magyar nép egyik vonását képező búskomorság ép úgy jellemzi, mint a hazaszeretet, melyre oly lángoló szavakkal lelkesített. De forradalmi dalnok is volt, ki riadót hangoztatott, fegyverbe szólította nemzetét, részt vett a szabadságharczban, mint annak Tyrtaeusa, s elveszett nyomtalanul a csaták zivatarában.

Izsó, bár minden felül féket kínáltak szilaj lelkének, nehogy valamiképen elragadtassa magát, csak úgy akarta fölfogni Petőfi szobrát, hogy az a csaták viharában elesett költőre emlékeztessen. Már mintája tervezésekor azt hirdette, hogy annak »harsogni kell«, nem pedig »dorombolni«.* Annak úgy kell ott állani, ahová teszik, hogy minden pillanatban készen legyen leugrani a tömeg közé és fölkiáltani: »Hi a haza!« Lant kevés a kezébe, kard legyen az oldalán, mert halála döntő bizonyság

* *Egyetértés*, 1882. okt. 1.

arra, hogy forradalmi költő, a szabadságharcz áldozata volt.

És a mikor a művész mintáit 1873 november

PETŐFI SÁNDOR SZOBRA

13-dikán bemutatta a bizottságnak, csakugyan ez a fölfogás nyilatkozott meg az apró szobrokon. Csak négyen mentek el a minták megtekintésére: Reményi

Ede, Tóth Kálmán, Orlai-Petrics Soma és Than Mór. A többi bizottsági tag inkább érdeklődött az akadémiai olvasó kör akkorra kitűzött alakuló-közygyűlése, mint Izsó és Petőfi iránt.

A művész ősz-utczai műtermében a tanulmányfők egész sorát lehetett látni agyagból. Izsó, akárhányat készített, mindig heves indulatban levő szoborhoz stilizálta a főt. E tanulmányok eredménye az a Petőfit ábrázoló érdekes mellszobor is, melyet később Pauler Tivadar miniszter rendelt meg a muzeum számára márványból. Petőfi személyes ismerősei azt mondják, hogy az a szobor hasonlóság tekintetében nem tartozik a költő jobb ábrázolásai közé, de nemes és lelkes kifejezése becsületére válik Izsó vésőjének.

Az, amelyik Izsó szeretetét leginkább birta, nem a merengő lirikust, hanem a nemzeti ébredés, a forradalom költőjét ábrázolta, és pedig életének korszakos mozzanatában, márczius 15-dikén, amint *Talpra magyar*-ját szavalja. Ez a szobor a legszilajabb indulat képviselője. Erőtéljes, lelkes alak áll előttünk. Jobb karját a szónoklás hevében magasra emeli, leeresztett baljában irattekercset tart, mintegy annak jeléül, hogy nem a kard, hanem a betű volt Petőfi fegyvere, s költeményei azok a »rongyos«, de diadalmas vitézek, melyeket egyik szép dalában

maga is megénekel. Ezekkel szolgálja ő a szabadság ügyét, és segít széttörni az igát a nép nyakán s a bilincset a nemzet lábain. És csakugyan, a szobor lába alatt széttört iga és békó hever s Petőfi rájuk tapos, mint Mihály arkangyal a sárkányra.

A fej büszkén emelt, kissé hátra vetett; a kifejezés lelkesültségtől forr, az ajk félig nyitott. Ez a fej megragadó része volt a szobornak s a figyelem, igen helyes tapintattal, rögtön magára irányozta, arról tanuskodva, hogy Izsó, a naturálistának hirdetett genie, kitűnő műérzékkel tanusított a Petőfi-szobor megalkotásánál. De kifejező és nagyon jellemzetes volt a szobormű egész mozdulata, melynek a művészi érzékkel alkalmazott köpeny kellő tömötséget kölcsönzött, ott ahol szükséges volt, a test formáit is kitüntetve.

Ez a minta később, a bizottsági tagok megjegyzései után, módosításokat szenvedett; de nem sokat. A fölemelt kart némelyek mértéken túl kihívónak tartották s azt állították róla, hogy árt a kifejezés nemességének. Izsó segített rajta s gyönyörű fordulatban szónokiasb tartást adott a karnak. A köpeny elhelyezésében és redőzésében is tett változásokat. Eleinte a köpeny az alak balvállára volt fölhajtvva, úgy hogy mindakét kar szabadon maradt, de a mell el volt fedve. Izsó a köpenyt

később jobban leeresztette, a mellől levonta s ekkor aztán baloldalon a kard markolata is előtűnt, amint az jelenleg az ércszobron is látható. A köpeny, melyet zsinor akaszt meg a nyaknál, a bal csipőnél találja meg azt a nyugvó pontot, honnan szép puha redőzetben omlik le, tömör formát kölcsönözve a szobornak.

A második minta szintén a *Talpra magyar* motívumából indult ki, csak hogy a kezdet stadiumán. Készítésére az indította a művészt, hogy az eredetileg a Hermina-térre tervezett szobornak egyszerre a Dunaparton jelöltek ki helyet, honnan azután, ha az első tervet fogadják el, épen a legtagasabb szemléleti pontról, a Duna felől nem lehet látni a szobor arcát, mert elfödi a magasra föl-emelt jobb kéz. Ezen a második mintán a jobb kéz egészen le van eresztve, de a mozdulat azért csak oly tüzes mint az első tervezetnél, mert a kéz itt daczosan mutat alá — a tömegre. A fejen csak kevés változott.

Legnyugodtabb volt a művész harmadik mintázata. Itt már föl hagyott a forradalom dalnokával s a hazafias költővel kezdett foglalkozni. Mikor Tóth Kálmán a tervezetet megpillantotta, anélkül hogy Izsó határozott intencziójáról előbb értesült volna, fölkiáltott: »Mintha csak mondaná: Tied

vagyok, tied hazám!« És csakugyan ez a sor csengett a művész fülében, mikor a vázlat készítéséhez hozzá fogott.

A szép munka Petőfit szavaló állásban mutatja.

PETŐFI MELLSZOBRA

Szikár arcza jobban a magasba tekint, jobbját a keblére teszi s aláfelé mozduló, kissé előretárt baljában, de az előbbi két mintán alkalmazott heves szorítás nélkül, tartja az irattekercset. A test kissé előre nyomul, a balláb lépő mozdulata szerint.

A balkéz kellemes fordulata félre háritja a köpeny redőit, hogy a szónokias mozgás ez akadályától megszabadítsa a testet. A jobb kéznek is szépen beosztott föladat jutott a redőzet előre vonásában.

A szobor minden oldaláról tetszetős volt: pathosz, hév, plasztikus részletek, architektonikus kiválóságok egyesültek rajta. A szobor-bizottságnak ez a terv tetszett legjobban, csak Tóth Kálmán nem tudott megszabadulni soha az első tervezet hatásától. Ennek felfogása merészebb volt s rajta az egyénítés jobban összhangzott azzal a drámai befejezéssel, mely Petőfi életének véget vetett a csatamezőn. Bizonyos kesernyés lemondással maga Izsó is a harmadik tervezetet ajánlotta a görög templom elé. Azt mondta, hogy tekintettel a szobor helyére ebben állapotodott meg véglegesen. Amint azonban arra került a sor, hogy egyes részleteket jobban kidolgozzon, az első tervet is mindig elővette, simíttatta és módosíttatta a régi előszeretettel. Nagyon szívéhez volt nőve az a riadót hangoztató, harcra buzdító Petőfi, s ha olykor-olykor a bizottság valamelyik tagjával találkozott, oly helyesen s annyi melegséggel tudta fejtegetni fölfogásának jogosultságát, hogy végre a bizottság is megnyugodott abban, hogy még sem kell csillapítani Petőfit, hadd szavalja a késő nemzedékeknek is a *Talpra magyar*-t.

Izsó aztán agyagból a legapróbb részletekig kidolgozta a szobrot: a szabadságharcz dalnokának és martirjának a szobrát. Azzal a nagy alakkal azonban, mely az öntéshez mintául szolgálhatott volna, már el nem készülhetett.

A szobrot más művésznek: Huszár Adolfnak kellett befejeznie, csaknem hét esztendőre Izsó Miklós halála után. A fiatal művész tiszteletben tartotta Izsó gondolatát: a szobor mozdulatában a régi maradt, de Petőfi arcza elveszítette lelkes kifejezését a költő lelkiületéhez közelébb férközni nem tudó Huszár vésője alatt.

IX.

B. EÖTVÖS JÓZSEF ÉS DUGONICS ANDRÁS SZOBRAI. — IZSÓ FOLYTONOS BETEGESKEDÉSE. — AZ UTÓSÓ ÚT. — HALÁLA.

A Petőfi-szoborral egyidejűleg még két nagyobb munkán: a Dugonics András és báró Eötvös József emlékéen dolgozott Izsó Miklós. Az utóbbi nyílt pályázatra készített versenymű volt; az elsőt minden hihetőség szerint Szabados János közbenjárására jutatta neki a szegediek bizalma.

A Dugonics-szoborra vonatkozólag több érdekes okmányt találok a művész hátrahagyott iratai között. Hogy a munka nem sok anyagi jutalmat hoz: azt Izsó már Szabados János első leveléből* láthatta. »A szobor alaptőkéje — írja neki a sorsa iránt mindig élénken érdeklődő barát — ez idő szerint mintegy 3000 forintból áll; a várostól 1000 forintot várunk s magunk még 1000 forintot fogunk

* 1873. decz. 10.

a legrövidebb idő alatt összegyűjteni. Ez összesen lenne 5000 forintot. Többre nincs módunk terjeszkedni, s minthogy az ügyet nem akarjuk bizonytalan időre elnapolni, elhatároztuk, hogy olyan szobrot állítunk, aminőt a rendelkezésünkre álló összegből lehet.« Az igaz, hogy Szabados ekkor még nem gondolt másra, csak magas talapzaton álló mellszoborra; de az emlékműnek a monumentális stílusban épült kétemeletes főreáliskolai épület elé kellett jönnie, szemben a lépcsőházzal s eképp már előre ki volt zárva, hogy a művész kisebb arányokban dolgozhassék. Talán ez a körülmény bírta Izsót arra, hogy mindjárt álló szoborra gondoljon, mely jobban megfelelhet az adott viszonyoknak. Bizott bizonyára abban is, hogy a gazdag szegediek később még több érdeklődéssel karolják föl a szobor ügyét s ha az úgy kívánja: nem riadnak vissza az áldozatoktól. És csakugyan, midőn Szabados a következő év május havában Izsónak a Dugonics rövid élet- és jellemrajzát megküldi s őt a minta és költségvetés beküldésére sürgeti, már 6000 forint készpénzről beszél s azt írja, hogy a szobor elkészítéséhez még szükséges két-háromezer forintot a legrövidebb idő alatt elő fogják teremthetni. Aztán megnyugtatóul ezt is hozzáteszi: »És ezt a pénzt magára a szoborra számítjuk. Ami a talapzatot illeti, azt mi a

szobortól teljesen elválasztjuk. Csak a szobor legyen készen, a talapzat előállítására nem fog késni.»

A szegediek az emlékmű föllállítását 1876-ra tervezték, ezért nem csoda, ha Szabados a mintát és költségvetést újlag megsürgeti, még pedig az utóbbit pontosan elkészítve, hogy a művész »szokás szerint meg ne csalja magát«.

Izsó szorgalmasan hozzálátott a munkához, de még így is félesztendőnél több időt vett igénybe a nagy mellszobor és a kis minták elkészítése. Nem is küldhette el azokat előbb Szegedre, mint 1875. január első napján. A szobor valamivel fiatalabbnak tüntette elő Dugonicsot, mint aminőt az Izsónak

DUGONICS ANDRÁS SZOBRA

küldött arczkép mutatott; de azért mindazoknál, akik csak látták, nagy tetszésre talált. Szabados és a szegediek a művészszel még a minta megválasztásában is egyetértettek s a második tervezetet választották, mely gondolkozó alakot ábrázolt. Izsó a szobor elkészítéséért, bronzba öntéséért, szóval annak teljes előállításáért, kellő felügyelet mellett a helyszínére szállításáért s a felállítás rendezéséért 8000 forint díjat kötött ki magának, tehát ismét olyan kis összeget, aminőért csak a nemes ambíció tüzetől áthatott művész dolgozhatik.

A szegediek hihetőleg nem döntöttek elég gyorsasággal a szobor dolgában, mert Izsó nemsokára ezután megsürgeti a bizottság elnökét: küldené meg neki a szoborra tett észrevételeket posta fordultával, annyival inkább, mert már az év elejétől fogva egy külföldről hozatott segédet tart magánál s várva-várja a pillanatot, amikor hozzá foghat a Dugonics-szobor mintázásához. Ugyanekkor Dugonics termetére, járására, ruházatára vonatkozólag is kér utasításokat, ha ugyan volnának még Szegeden olyanok, kik az író személyesen ismerték. Mindezeket azért sürgeti, hogy »annál jellemzetesebben, annál természetesebben« állíthassa elő a szobrot.

Ezt a sürgető levelet már gyöngélkedve írta, talán kínos elősejtelmével annak, hogy nem lesz

nyugalma és ideje a munka befejezésére. Emellett Eötvös-szobrának a sorsa is mélyen elkésérítette. Ez a minta nagyon csekély elismerésben részesült a pályázaton, jóllehet az intenczió, a felfogás, az a mi képzeletének belső mintaképe volt, talán érettebb, talán kiforrottabb volt ezen a pályaművén mint az általa előbb tervezett monumentális szobrok. Izsó báró Eötvös Józsefet mint mély gondolkozót kívánta megörökíteni, teljesen nyugodt, plasztikailag igen hálás állásban. A bírák a könnyedén odavetett vázlatból nem tudták kiolvasni a művész célzatait. A nyugodt, komoly szobor sehogy sem tetszett a bizottságnak. Szónokló nép vagyunk, s a philosoph-költőt is szónokolva akartuk megörökíteni. A fiatal Huszár hévteljes szónoki mozdulatot adott mintájának s ez a felfogás tetszett meg azoknak, kik arra voltak hivatva, hogy a pályázat sorsa felett ítélkezzenek. A nyertes Huszár Adolf szónokló alakja lett, bár Izsó magába mélyedő bölcselője jóval közelebb férközött Eötvös jelleméhez.

Az újabb csalódás, szövetkezve folytonos gyöngékedésével s azokkal a nehézségekkel, amelyekbe Petőfi-szobrának létesítése ütközött, sokat tett arra, hogy egykori munkakedvét és nagy kitartását elveszítse. Lelki állapotát ebből az időből híven jellemzik egy, Sáska Mihályhoz Münchenbe küldött levél

következő sorai: »...meg vagyok, de csak kínlódva. Csaknem mindennap újabb, régibb bosszúságnak, veszteségnek vagyok kitéve. Nyugtalan, ingerült vagyok folytonosan, mi miatt munkáimat lehetetlen folytatni. Mintha az a kedélyes múzsa egészen elhagyott volna: aggódom a jövőn.«

Különösen újra és újra megújuló betegeskedése okozott neki és övéinek aggodalmakat. Mondják, hogy bajának csiráját Debreczenben kapta. Mikor a Csokonai-szobrot mintázta, a kész minta egyszer csak inogni kezdett az állványán, melyet a hasonló munkához nem értő debreczeni munkások rosszul készítettek. A művész ijedten vette észre, hogy annyi hónap nehéz munkája egyszerre semmivé válik. Gondolkozás nélkül odaugrott s vállát az állvány alá dugva, a roppant terhet mindaddig fenn tartotta, míg azt az előhívott munkások meg nem erősítették. A szobrot eképen megmentette, de csak hamar kínos fájdalmakat érzett s egészsége többé soha sem állott helyre egészen. Aztán nem is gyógyította magát olyan gondosan és alaposan, mint azt időről-időre megújuló baja megkövetelte volna. Jó barátja, Kétly Károly, hiába sürgette, hogy gondoljon többet magával s folyamodjék tanácsért a betegségéhez értőkhöz. Izsó, az athleta termetű, izmos férfiú, sokkal jobban bízott az erejében, sem-

hogy bajának aggasztó voltát elhitte volna. Egy kis javulás már elég volt neki arra, hogy mosolyogjon az aggodalmak felett s olyan munkásságot fejtsen ki, mely a testi- és lelkierő teljes egyensúlyát kívánja. Tovább dolgozott Petőfijén s nagyjában elkészítette a vázlatot *Bem tábornok* emléksobrához is, melyre időközben kapott megbízást. Vég nélküli bizodalma volt testi szervezetében, physikai erejének kitartásában.

Talán lassankint ki is lábolhatott volna a bajából, ha egészségét egy nagyobb meghülés alá nem ássa. Izsónak 1874 telén külföldi utat kellett tennie s Drezdától Bodenbachig kemény hózivatarban utazott. A vonat egy őrház közelében fönnakadt s hogy az időt valamivel előlni lehessen, az utasok közül többen a nagy tömegben esett hó elhányásához fogtak. Izsó is köztük volt. A hószórás azonban nagyon kimelegítette s mikor később utazó-kendőjét egészen Bécsig egy könnyen öltözött, didergő nőnek adta kölcsön, annyira átfázott, hogy már egészen elesve, lázasan érkezett Budapestre.

Baja olyan rohamosan fejlődött, hogy mindjárt megérkezése után ágyba kellett feküdnie s a szobát többé el nem hagyhatta. Erős lázak gyötörték s tették tönkre bámulatos gyorsasággal az élet vihaival oly könnyen daczó szervezetét. Neje hiába

örkődött felette a szeretet odaadó gondosságával; orvosa, dr. Kétly Károly, hiába használta föl a tudomány minden segítségét: a tüdővész romboló munkáját föltartóztatni többé nem lehetett. Rövid negyedfél hónap elegendő volt arra, hogy ez az erős szervezet teljesen tönkremenjen. A művész barátai, tisztelői fájdalmasan látták, hogy segíteni többé nem lehet. Dr. Kétly gondos kegyelettel már csak arra kérte a lapokat, hogy a drága beteg javulásáról beszéljenek. Nem szerette volna, ha Izsó, ki folyvást olvasott, a hírlapok útján értesül állapotának reménytelen voltáról.

Nem is értesült. Türelemmel szenvedte a legnagyobb fájdalmakat s május 24-én, mielőtt a verőfényes nap lenyugodott volna, hogy rá nézve többé föl ne virradjon, még remélt, még bizott életében. Beszélni ekkor már nem tudott, de intett nejének, hogy adja kezébe egyik kedvencz könyvét, az Erdélyi János által szerkesztett *Népdalok és mondák* második kötetét. Izsó felütötte annak 463-dik lapját, tekintete szerető nejére tapadt és reszkető ujja erre a sorra mutatott:

»E sok szenvedés tán megjutalmazódik!«

A kiengesztelt sors pedig úgy vélte a művész kívánságát teljesíthetni, hogy annyi álmatlanul, ülvé töltött éjszaka után örök, háborítatlan álmot bocsá-

tott a szemére s mozdulatlaná és márványhideggé tette azt a kezét, mely imént még oly mesterileg tudott életet, melegséget önteni a hideg márványba és érczbe.

A legnagyobb, legeredetibb magyar szobrász május 28-án (pénteki napon) reggel 6 órakor vált meg az élettől, mely számára annyi küzdelmet, csalódást s aránylag oly kevés elismerést hozott. Idegen bérházban hunyt el; rózsá-utczai tágas műterme, mely ekkor már közel állt befejeztetéséhez, nem láthatta őt falai között.

A lapok aznap délután és másnap reggel csak néhány rövid sorban közölték halálhírét. A magyar sajtó hírszolgálatá akkor még nem állt olyan fokon, hogy mindjárt megérdemelt részletességgel tudta volna jellemezni a veszteséget, mely Izsó Miklós elhunytával a magyar művészetet érte. A közönség nagy része nem is vett tudomást a gyászesetről, csakis a temetés napján. A halottas házban aránylag kevés közönség gyűlt össze, nagyobbára művész-társak, jóbarátok és közeli ismerősök, kik már napok óta rettegve várták a szomorú vég bekövetkezését.

A koporsó körül a mindenét vesztett özvegyen kívül a régi honvédek és a mintarajziskola növendékei állottak gyászlobogóval. A beszédet és imát *Détsy* református segédlelkész mondotta s ennek végével

az *Írók és művészek Társasága*-nak nevében Ujházi Ede tett babérkoszorút a koporsóra s vett búcsút rövid szavakban a halhatatlan művésztől.

A szertartás annyira egyszerű volt, hogy, ha valaki véletlenül bevetődik a halottas ház udvarára, el sem hiheti, hogy onnan a magyar művészet egyik legnagyobb büszkeségét temetik. Egyik lapunk * másnap meg is jegyezte, hogy a koporsónál elmondott »beszédnek semminemű emelkedettséget nem tanúsítottak,« s általánosan feltűnt, hogy sem a minisztérium, melynek közvetlen vezetése alatt áll a mintarajztanoda, hol Izsó működött, sem az Akadémia és Kisfaludy-Társaság, sem a város nem volt képviselve.

Ha e temetésből akarnék következtetést vonni, azt kellene mondanom, hogy Magyarország ekkor még nem tudta, nem érezte az Izsó Miklós halálával szenvedett veszteséget. A mester hátrahagyott műveinek kiállítása volt arra hivatva, hogy a nemzetet az elhunyt Izsó Miklós lángelméjének egész súlyára és értékére figyelmeztesse.

* A *Hon.* máj. 29.

EGRESSY GÁBOR
Eredeti a Magyar Nemzeti Múzeumban

IX.

B. EÖTVÖS JÓZSEF ÉS DUGONICS ANDRÁS SZOBRAI. — IZSÓ FOLYTONOS BETEGESKEDÉSE. — AZ UTÓSÓ ÚT. — HALÁLA.

A Petőfi-szoborral egyidejűleg még két nagyobb munkán: a Dugonics András és báró Eötvös József emléken dolgozott Izsó Miklós. Az utóbbi nyílt pályázatra készített versenymű volt; az elsőt minden hihetőség szerint Szabados János közbenjárására juttatta neki a szegediek bizalma.

A Dugonics-szoborra vonatkozólag több érdekes okmányt találok a művész hátrahagyott iratai között. Hogy a munka nem sok anyagi jutalmat hoz: azt Izsó már Szabados János első leveléből* láthatta. »A szobor alaptőkéje — írja neki a sorsa iránt mindig élénken érdeklődő barát — ez idő szerint mintegy 3000 forintból áll; a várostól 1000 forintot várunk s magunk még 1000 forintot fogunk

* 1873. decz. 10.

nek erejét, fényét mintegy beleöntötte, azután pedig csak kisebb jelentőségű alkotásokat visz a közönség elé: búcsút vehet az árnyék világtól anélkül, hogy halála a művészetre nagy és pótolhatatlan

TÁNCZOLÓ PARASZT I.

veszteséget képezne. A legjobbat, mi tőle telt, átadta nemzetének; majd jönnek utána mások, kik a természet örök törvényei szerint folytatják az általa kezdett munkát s elfoglalják, betöltik az üresen hagyott helyet. Ha azonban a művész, mint Izsó Miklós, dicsőségének delelő pontján dől ki a küzdők sorából s a megkezdett vagy tervezett munkák egész sorát hagyja maga után: itt már van helye annak, hogy a sors kegyetlenségét emlegessük s a

művészetet ért nagy veszteségről beszéljünk.

A magyar sajtóban nem egyszer emelkedett szó Izsó Miklós művei ellen. Szemére vetették, hogy a művészet tradícionális szabályait nem mindig tartja meg, elmondották, hogy nincs kellő iskolázott-

sága s a régi mestereket nem tanulmányozta elég előszeretettel.

Szent igaz, hogy a magyar szobrász nem lelkesedett annyira az antikokon mint Ghiberti, ki midőn a S.-Celso szőlőben a *Hermaphrodita*-szobrót kiásták, nem talált megfelelő hangot elragadtatásának kifejezésére; egy másik régi szoborról pedig, melyet Flórencz közelében találtak, úgy vélekedett, hogy azt a kereszténység első napjaiban valamely kegyeletos lélek rejthette el, hogy veszedelem ne érje. Nem érezte azt az imádatserű rajongást, mely a meggyöngült szemű Michel Angelot naponkint elvezette a Vatikán Torsojához, hogy reszketeg kezeivel végigtapogassa annak bámulatos formáit, melyekben férfikorának delén annyit gyönyörködött. Izsó művész-lelkében nem volt meg ez az elragadtatás a régiek mesterművei iránt. De nem is nyílt neki soha alkalma arra, hogy az antik és renaissance művészet kiváló alkotásaival közelebbi ismeretséget köthessen és zavartalan nyugalommal merülhessen el azok nagy szépségeinek tanulmányozásába. Bécsben még csak nagyon kis számban láthatott ilyeneket s a napszámos munka, melyet hol egyik hol másik közepes mester műhelyében végeznie kellett, nem is engedett időt arra, hogy velük csak felületesen is foglalkozhassék. Münchenben, hol már

több módja lett volna a régi művészet remekeinek tanulmányozására, sorsa és helyzete ugyanaz maradt. Abból a csekély összegből, melyet a kiváló tehetsége iránt érdeklődő barátok adtak össze számára,

TÁNCZOLÓ PARASZT II.

életét csak szigorúan is alig tengethette s a tanulmányozásra szánt időt újra csak dolgozásra kellett fordítania, hogy helyzetén valamiképen javíthasson. Ez a kapkodás a mindennapi kenyér után, folyvást akadálya volt annak, hogy a mesterművekben elmélyedhessen s azokból levonhassa magának a tanulságokat. Azt a nyugalmat, mely a szépnek igazi élvezéséhez okvetetlenül szükséges, soha sem adták meg neki az égiek. Még akkor sem, mikor már mint

kész művész utazott Olaszországba, hogy kidolgozásra váró monumentális műveihez tanulmányokat tegyen. Izsót, miként nejéhez írt levelei mutatják, meglepték és el is ragadták a régi művészet mesteri alkotásai; de szive ekkor már annyira el volt

telve keserűséggel s bizalmát annyira elveszítette fáradozásainak sikerében, hogy inkább lesújtó, mint fölemelő hatással volt reá az örök időnek szóló régi mesterművek látása. Úgyszólván csak végigfutott a múzeumokon s amikor hazajött, még legbizalmasabb barátainak sem örömet beszélt az ottan szerzett benyomásokról. Talán restellette bevallani, hogy mindaz, amit odakünn látott, a magyar művész helyzetének szomorú voltára emlékeztette.

Kétségtelen, hogy Izsótól, az antikokba való alapos elmélyedés hiányában, aligha várhattunk volna olyan nagyobb műveket, amelyeknek jellemzésére a *klasszikus* jelzőt szokták használni a régi tradíciókhoz törhetetlen hűséggel ragaszkodó műbírák. Izsó józan, természetes esze, az ellenmondás minden viszketege nélkül, már jóelőre tiltakozott több olyan korlát és nyűg ellen, melyet örökségképen egy régi korszak emberei hagytak a más viszonyok közt élő, másképpen érező és gondolkozó későbbi nemzedék részére.

Minden áron jellemzetes után törekvő tehetsége nagyon kényelmetlenül érezte magát ama rideg formák keretében, melyeket az úgynevezett klasszicizmus szabott eléje s a melyekről nagyképű előadásokat tartottak neki olyanok, kik a művészet termékeinek megítélésénél a tankönyvekből besze-

dett, de kellőleg meg nem emésztett szabályokon kívül egyéb szempontot el nem ismertek.

Az Izsó művészi eszménye hozzánk sokkal közelebb álló, sokkal realisztikusabb volt, hogysen jogosultaknak elismerhette volna a klassziczizmus eszméjével nálunk összeköttetésbe hozott járulékokat: a mithológiából vett mellék-alakokat és allegóriákat. Hátrahagyott írataiban nem egyszer említi, hogy az ilyen allegóriafélék a művészen semmit sem segítenek. A mű hatása — mondja egy helyen — annál esztetikusabb, minél kevésbé vonják el a figyelmet a fődologról: az arczkifejezésről, a mellékdolgok. A márványt is azért becsülte többre az ércznél, mert szerinte abban inkább ki lehet fejezni az érzelmeket.

Izsó első sorban mindig az igazat, a jellemzetest kereste s ha nagyobb munkáiból hiányzik is az a méltóságteljes nyugalom, melyet a monumentális szobrok egyik kelléke gyanánt szeretnek emlegetni, azért ezek a szobrok kivétel nélkül karakterisztikusak s valójuk, benső lényük teljes őszinteségével állítják elénk azt, akit ábrázolni akarnak. Csokonaija a szerelemért, borért lelkesülő népköltő; Dugonicsa az elmélyedésre hajló magyar litterátor s Petőfi hasonmásából felénk sugárzott a szilaj szenvedélyek teljes féktelensége.

És aztán mit szóljak természet után mintázott arczképszobrairól? Az ábrázolandó egyén lelkületébe másoló művész még nem hatolt be olyan mélyen, mint Izsó azon a szobron, melyet Egressy Gáborról, a nemzet nagy tragikus színészéről készített. Egressy nagy értelmisége, nemes büszkesége és zárkózottsága mind benn van a márványban, melynek Izsó mesteri vésője lelket és életet tudott kölcsönözni. Arany János legjobban tanulmányozott hasonmását is ő hagyta reánk s mellszobrai közt nincs talán egy sem, melyről az eredetinek jellemző tulajdonságait egyszerre le ne olvashatnánk. Ezek az arczképek a szó igazi értelmében beszélnek. Izsó annyi érzékkel bírt a jellemzetes vonások fölismerésére s amit látott és megfigyelt, oly híven tudta visszaadni, mint korában kívülről senki más s napjainkban is csak igen kevesen. Ha ezt a kiváló tulajdonságát figyelembe vesszük s emellett ábrázolási módjának nemes egyszerűségét emlékezetünkbe visz-

TÁNCZOLÓ PARASZT III.

sza idézzük: arczképszobrait bátran mondhatjuk klasszikusoknak, mert teljesen igaza volt Göthének, midőn kimondta: »fődolog az, hogy egy mű valóban jó legyen, akkor aztán bizonyosan klasszikus is«.

És most menjünk egy lépéssel tovább.

Ezek az emlékművek, ezek a mellszobrok igen szép és igen jellemzetes dolgok, de a művész nagy jelentőségének súlypontja még sem ezeken fekszik. Izsó Miklóst az teszi a magyar műtörténelem magasan kiemelkedő alakjává, hogy új mesgyét tört a szobrászat mezején.

Ő volt az első, ki a magyar géniust márványban megtestesítette.

Nem hangzatos frázist használok, hanem a való igazságnak adok kifejezést, ha azt mondom róla, hogy ő volt a magyar szobrászat Petőfije. Ez a két lángszellem különben, művészete jellegétől eltekintve is, sok tekintetben hasonlított egymáshoz. Pályája kezdetén nyugtalan, kóbor életet folytatott mind a kettő s Izsót, épp úgy mint Petőfit, fékezhetetlen természetnek ismerték kortársai. Egyformán rajongtak a haza szabadságáért, függetlenségéért; egyforma küzdelmet folytattak a mindennapi kenyér elnyerhetéseért s még alkotó gyorsaságuk is ugyanaz volt.

Izsó, épp úgy mint Petőfi, hosszabb élet lázas tevékenységét jelző munkák sorát hagyta maga után. Különbség köztük csak az, hogy Izsónak a szobrászatban nem volt Vörösmartyja, aki az alkotásban útját megegyengette volna. Neki magának kellett mesgyét törni s ez még inkább emeli érdemét az utókor előtt.

Aki Izsó hátrahagyott munkáinak kevéssel a művész halála után rendezett kiállítására visszaemlékezik, vagy a kiállításnak jobb darabjait most a nemzeti múzeum gyűjteményében megtekinti: lehetetlen, hogy meglepetéssel vegyes csodálatot ne érezzen az isten e különös kegyelméből való tehetség iránt. Izsó halála óta több mint két évtized múlt el s ezek a hátrahagyott vázlatok és tanulmányok még mindig azt hirdetik, hogy a magyar nemzetnek csak egy igazi szobrásza volt: a *Juhász* s a *Fonóházi jelenet* megalkotója. Izsó halála óta támadtak kiváló tehetségek, kik a monumentális szobrászat terén talán maradandóbb értékű műveket alkottak s őt a technika nehézségeinek leküzdésében is felülmúlták; de ezek az újabb művészek már kozmopoliták s az az erős nemzeti érzés, mely Izsó Miklós alkotásait egytől-egyig áthatotta, hiányzik műveikből. Az utóbbi két évtized alatt az újabb magyar szobrászok is dolgoztak föl népies motívu-

mokat, de műveiken csak egy a mienk: a nemzeti ruházat.

Pedig, ha igazi magyar szobrászatot akarunk teremteni, a nemzeti jellemnek a tárgyban és az

CZIGÁNY-BANDA

ábrázolás szellemében egyenlő erővel kell nyilvánulnia. Művészetünk csak akkor lesz igazán magyar művészet, ha a nemzet vérmérséklete, hajlamai és szenvedélyei tükröződnek vissza benne.

Ezt az igazságot érezte át a mi Izsónk úgy, mint kívülről a magyar képzőművészetben senki más. Az ő genre-alakjai egész közvetlenséggel vannak a magyar nép életéből kimarkolva, elannyira, hogy hovátartozóságuk felett kételkednünk egy pillanatig sem lehet. Első pillanatra nehéz volna megmondanunk: mi teszi ezeket az alakokat annyira nemzetiékké, az öltözet, az arczvonások, a testi erő, vagy éppen a fölvetett állás és mozdulat? Külön-külön egyik sem, hanem mindezek *együttesen*. Izsó népies művei, a kidolgozottak épp úgy mint a vázlatok, azért tesznek reánk olyan erős hatást, mert szellemenben és külsőben egyaránt igaz másai a magyar fajnak.

A művész saját lelkét és jellemző tulajdonságait adta vissza ezekben a remek alkotásokban. S amint ő testestől-lelkestől magyar ember volt: magyarok az általa készített szoborművek is. Még Munkácsy műveiben is több az általános emberi, ami mindenkire egyformán hat; Izsó népies alakjai közt több van olyan, melyet nem magyar születésű ember méltányolni alig képes; de nincs egy is, mely híven vissza ne tükrözné a magyar jellemet.

A magyar képzőművészetnek kipótthatatlan vesztesége, hogy Izsónak a népeletből készített apró vázlatok kidolgozatlanul maradtak. Azok a tánczó

betyárok, duhajkodó legények, dülöngöző kortesek, kaczerán mosolygó magyar menyecskék és hangszerüket előkészítő cigányok, noha látszik rajtuk, hogy mintázásukra a művész csak perczeket fordíthatott, megannyi fényes bizonyítékai megfigyelő tehetségének s karakterizáló erejének.

Izsó egy-egy röpke mozdulattal mesterileg tükrözteti vissza ezeken a tanulmányokon nem csak a kedély hullámlását, hanem egyúttal a faj jellemző sajátságait is, amint azok a külső hatások alatt megnyilatkoznak. Ezek az alkotás teremtő lázában nagygyorsan odadobott vázlatok megannyi csírák, melyekből a magyar szobrászat életerős, terebélyes fája növekedhetett volna.

Sajnos, hogy nem növekedett.

A sors úgy akarta, hogy Izsó Miklós ne gyönyörködhessek ideáljának megvalósulásában. Hányattatásokban, küzdelmekben, reménykedésekben és csalódásokban egyaránt gazdag élete akkor ért véget, midőn már közel állt ahhoz, hogy sikereit láthassa. Csak bepillantott az ígéret földjére, de az égiek abban a kegyben már nem részesítették, hogy lábait oda be is tehesse.

Eszményének, a művész által elérhető legszebb, legnemesebb eszménynek megvalósítása a szerencseesebb csillagzat alatt született utódokra várako-

zik. Ezek szép hivatása és kötelessége előre törni teljes hittel, buzgalommal és lelkesedéssel az Izsó által kijelölt ösvényen, azon az ösvényen, mely a magyar szobrászat megteremtéséhez vezet.

A sikert egy nemzet várja bízó reménykedéssel.

FÜGGELÉK

I.

IZSÓ MIKLÓS SÍREMLÉKÉNEK LELEPLEZÉSE.

A kerepesi-uti temető 1890. okt. 26-án kegyeletos visszaemlékezés színhelye volt. A magyar szobrászat jelesének: Izsó Miklósnak sírjához nagy számmal zárandokolt ki a magyar író- és művészvilág, hogy jelen legyen a közadakozásból állított síremlék leleplezésénél.

Az emlék életnagyságban örökíti meg Izsót. Dolgozó öltöny van rajta s egyik kezében véső, a másikban kalapács. Mozdulatában, jól eltalált arcán szinte látszik a tetterő, az alkotás vágya. A másodrendű carrarai márványból faragott szobor, mely *Mátray Lajos* szobrásztanár vésője alól került ki, márvány- és terméskő-talapzaton áll, melyre ez van vésve: *Izsó Miklós 1831—1875. Emelték közadakozásból 1890.*

Az emlék leleplezése délelőtt 11 órakor folyt

le. A hűvös őszi idő daczára nagyszámú közönség vonult ki a temetőbe s a többek közt ott voltak: Lotz Károly, Telepy Károly, Feszty Árpád, Strobl Alajos, Greguss János, Jankó János, dr. Szmrecsányi Miklós, Than Mór, Fenyvessy Ferencz, György Aladár, Morelli Gusztáv, Szily Kálmán, Rauscher Lajos, Vasady Ferencz, Doby Jenő, dr. Pasteiner Gyula, Lorántfi Antal, Aggházy Gyula, Várdai Szilárd, Vidor Pál, Balogh Albin, Hindy Kálmán, Nádler Róbert stb. A mintarajziskola tanári kara és ifjúsága, az iparművészeti iskola tanári kara és ifjúsága s a budapesti szobrászegyesület testületileg jelentek meg. Ott volt Izsó Miklós özvegye is mély gyászban és Mátrai Lajos, a szobor tervezője.

A szobrászegyesület dalkara elénekelte a himnusz, aztán *Schulek Frigyes* műépítész, a mintarajziskola tanára lépett az emelvényre s felolvasta *Keleti Gusztáv* mintarajziskolai igazgató emlékbeszédét, ki akkor vidéken volt s betegsége miatt nem lehetett jelen az ünnepélyen.

A szép beszéd így szólt:

»Tisztelt gyülekezet! Egy régóta pihenő barátunk végső nyughelye körül sorakozunk ma, hogy a sírja fölé emelt szoboremlék leleplezésével régi tartozásunkat lerójuk Izsó Miklós emlékezete iránt. Többen vagyunk itt régi barátai közül, akik sze-

mélyes rokonszenv és lánglelkű törekvéseinek méltánylása révén közel állottunk szívéhez. Itt vagyunk régi tanártársai, akik kötelességtudó buzgalmának tanui, a szaktanítás terén elért sikereit híven támogatni iparkodtak. Megjelentünk számos tisztelőinek és volt művésztársainak képviselőiben, kik tizenöt évvel ezelőtt Izsó Miklós porhüvelyével a haza szebb reményeinek egyikét temették el e sirhalom alá. Ide sereglett a művészeti tanulmányoknak élő ifjúság is, nem a korán elhunyt mester tanítványai már, csak volt tanítványainak utódai, kik élő kegyeletük tanujelével áldoznak sírjánál. Mindenek előtt pedig itt van közöttünk az ünnepelt halottnak tisztelt özvegye, életének hű társa és viszontagságainak osztályrészese, akit e szentelt hantok mellett legőszintébb részvétünk és rokonfájdalmunk sóhajával köszöntünk. Mindannyian egy kis hitközség hívei vagyunk, akik melegen ápolva lelkünkben jeleseink emlékét, egész erővel küzdünk és tiltakozunk a feledésben rejlő vétkes könnyelműség és hálátlanság ellen. Izsó sírja eddig sem volt ugyan jelöletlen, valamint ő maga sem tartozott a névtelen hősök sorába, kik csak a legközelebb állók emlékében élnek tovább. Még két évtizeddel ezelőtt hazai művészeink közül az ő neve volt a leghangzatosabbak, a legnépszerűbbek egyike. Lelkesen megalkotott műveit lelke-

sedéssel fogadták és egy, még fényesebb jövőnek biztos zálogául tekintették. E reményeket bizonyára be is váltotta volna, ha idő előtt, férfikora delén bekövetkezett halála meg nem gátolja őt abban, hogy kiforrt tehetségének maradandó becsű, nagyszabású alkotásait megvalósítsa. Bevégzetlen szobor gyanánt roskadt össze. Kiváló tulajdonaiban csak úgy, mint hiányaiban magán viselve bélyegét ama szomorú viszonyoknak, melyek még e század közepén túl üldözték s még ma is ingó talajra szorítják művészeti haladásunk tényezőit. Izsónak teljes élete harcz és küzdelem volt a fojtó légkör, a szabad mozgás, az egyéni érvényesülés akadályai ellen. Mint serdülő ifjút, művészsálmai közepett, meglepte őt is a szabadságharcz. Pelyhedző állal, de habozás nélkül beállt azok sorába, akik küzdöttek, vérezték és szenvedtek a hazáért. A vihar lezajlása után magára hagyottan, támasz nélkül állott, egyetlen égő vágygyal szívében, hogy művészeti hivatását követve, a kiművelődés eszközeit birtokába ejthesse. De tanácsért, segélyért kihez fordulhatott volna akkor idehaza? Akit ő mesterül választott s aki őt viszont tanítványul fogadta: önmagával s a világgal meghasonlott kedélyű, becsvágyában sértődött művész volt, akitől a mesterség elemi fogásain kívül vajmi keveset tanulhatott. Külföldre szegezte tehát

IZSÓ MIKLÓS SIREMLÉKE

tekintetét, mint annyi más. De sem Münchenben, ahová nagy nélkülözések árán eljutott, sem utóbb Olaszországban, ahol a magyar kormány segélyével megfordult, nem találta fel az ő álmainak világát. Amott a Schwanthaler-féle híg idealismus, emitt az ó-kor remekei hidegen hagyták kedélyét, nem ragadhatták meg képzeletét, mely a saját emlékeiből és Petőfi és Arany műveiből táplálkozott. Amolyan messze fekvő, egyetemes abstrakcióban nem kereshette ő a szobrászat lényegét, feladatát, jövőjét, aki csak magyarul tudott eszmélni és rajongani. Képzelete, alkotó izgalma a magyar népfaj eszme- és tárgykörén kívül erejét veszté, lelohadt. Lelkesülni csak azért tudott, megalakítani csak azt óhajtotta, amit látott, ami lelkében gyökeret vert, s ez a tiszta fajú magyar népies elem alakvilága. E kizárólagos felfogásától nem tágitott. Álláspontja víthatatlan volt, mert eredeti forrásból, tiszta meggyőződésből, lénye lényegéből származó. Ily értelemben realista volt művészetében, midőn még a többfélekép magyarázható realizmus e jelszó alatt áramlattá nőtt az európai művészetben.

Mythológiával, szimbolikával, szörszálhasogató elméletekkel keveset törődött. Allegorikai szoboralakkal bajosabban tudott volna megbirkózni, de János vitéz és Toldy alakjából olyan tősgyökeres típust

alkotott volna, mint senki más. Vajjon kinek kellett akkor Toldy plasztikában, mikor a papíron már megvolt és pedig örökbecsű, irodalmi remekműben megalkotva? Ama végzetes években, mikor a nemzet fönnállása is kockán forgott, jutott-e idő, gond és költség arra, hogy bár a legritkább tehetséget a maga szerves föltételeinek megfelelőleg istápolják, fejlesszék? Ez a szoborművészet sorsa elmaradt, árva nemzeteknél, amilyen sokáig a mienk is volt. De ha a jelenkori francziák a maguk Millet-jére mint parasztfestő fejére, némi habozás után, rányomták a halhatatlanság koszorúját, akkor túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a mi Izsónk is nyomot fog hagyni a még megírandó magyar műtörténelemben, ha egyebet nem alkotott volna, mint »búsuló juhászát«, a magyar pórnépnek azt a gyönyörű prototipját, amelyet márványban megörökíteni addig senkinek eszébe nem jutott. De nemcsak ezzel igazolta rendkívüli hivatását. Megalkotta Dugonics emlékszobrát s neki köszönjük Bem tábornok és Petőfi Sándor szoboremlékének mintáit is. Több jeles mellszobron kívül még egész sorát készítette a népies jellegű elmés és fajzamatú kisebb csoportoknak, melyek azonban, kellő méltatás hiánya miatt, csak agyagmintában, tehát a korai elporladás zsákmányául maradtak utána. Egy nagyobb szabásu nem-

zeti szoborpályázatban is részt vett egy ízben tekintélyes sikerrel, de az akkori viszonyok jellemző momentuma gyanánt másnak jutott a pályadíj és a megbízás, amit még ma is fájlalhatunk. A gondviselés azóta több jeles szobrász tehetséggel ajándékozta meg a nemzetet, akik talán szélesebb körű tanulmányokkal nagy feladatok megoldására való képességüket igazolni alkalmat találtak; de oly törőlszakadt eredeti magyar ízü tehetség egy sincs közöttük mint az Izsóé volt. Mily nehezünkre esett őt elveszteni! Mily nehezére eshetett neki meghalni, alkotó eszméssel telve a dicsőség fele útjában, kiereszteni lankadó kezéből a lázas feje felett lebegő koszorúkat, melyeket elérni, melyeket kiérdemelni oly édes feladata leendő hátralevő éveinek! amelyek hosszú sorára koránál fogva még számot tarthatott.

Azonban borítsunk fátyolt a szomorú látványra, midőn a kérlelhetetlen halál időnek előtte kioltja egy magas hivatású élet szövétnekét, különösen ma, midőn e szűk körben a késő igazságszolgáltatásnak kiengesztelő ünnepét üljük. Szíveink sugallata, e gyűlekezés célja, a példaadás szüksége arra kötelez, hogy új meg új tanúságot tegyünk arról, amire a történelem is megtanít mindnyájunkat, hogy a nemesen elhintett mag soha el nem vész, hogy a lelkes kezdemény minden jó irányban előbb-utóbb

elismerést arat és hogy az idő, ez a pártatlan ítélő, mindenkit olyan megbecsültetésben részesít, amilyenre tettei és törekvései alapján jogos igényt tarthat. Ezt akartuk igazolni mi is e szoboremlék képében, melyet egyesült erővel, száz meg száz kegyeletes elvtársunk adakozásából, egyik művésztudójának áldozatkész közreműködésével, Izsó Miklós sírja fölé állítottunk.

Hulljon le tehát a lepel e szoboremlékről, mely hű hasonmásában elénk varázsolja magának elhalt művészbarátunknak alakját, amint vésővel kezében, munkaközben lelkesen föltekint, mintha új eszmétől megszállva, félbenmaradt munkáját — a halál révén túl is folytatni kívánná. Utolsó műve már csak a megindító hatás, melyet márványból faragott hasonmásának szemlélése mint önmagának szoboremléke, mindnyájunk lelkére gyakorol s azt az óhajt támasztja bennünk: vajha e szép síremléket a gondviselés és kegyeletes kezek az utókor épülésére sértetlenül fenntartanák ivadékról-ivadékra.

És most engedjék meg, hogy a síremlék-bizottság nevében hálás köszönetet mondjak mindazoknak, kik ezennel immár megoldott feladatunk teljesítésében bármi módon megsegíteni kegyesek valának. Első sorban igényt tarthat köszönetünkre a síremlék végrehajtására vállalkozott tisztelt művész-

társunk, ki jutalmának javarészét művének szép sikerében és e siker nyilvános elismerésében veendi; köszönetet mondunk a fővárosi hatóságnak, amely a cél méltánylásából a terület nagylelkű átengedésével célhoz juttatta törekvéseinket. Köszönetet mondunk mindazoknak, akik kisebb-nagyobb adományaikkal a síremlék költségeihez hozzájárultak és végre a tisztelt közönségnek, elhunyt társuk emléke tisztelőinek, kik ez utolsó végtisztességtételt megjelenésük által a kegyelet ünnepévé tenni szivesek voltak.

Mindnyájának közreműködése csak ama vigasztaló hitünknek megszilárdítására fog közrehatni, hogy az igaz ihletű, a valódi művész nemcsak hátrahagyott műveiben, de a kortársak és az utókor hálás emlékezetében is tovább él! Isten velünk!»

Az emlékbeszéd alatt lehullott a lepel a szoborról s a közönség élénken fejezte ki tetszését. A népszínház énekkara gyászdalt énekelt, majd Taksonyi József, a mintarajziskolai társaskör elnöke szavalta el a saját alkalmi költeményét, melynek két versszaka így hangzik:

Szép remények foszló álma
Van itt a sirban lezárva!
Sokat ígérő művészet,
És egy terhes — rövid élet.

Izsó porladoz alatta . . .

Hajh! — a végzet nem akarta,

Hogy a feljött nap világa

Fényt árasszon a hazára!

A hévvel előadott költeményt megéljenezték.

Ezután *Vasady Ferencz* szobrász-tanár rövid beszéd kíséretében a talapzatra tette a szobrászegyesületnek, *Tull Ödön* pedig az iparművészeti iskola növendékeinek koszorúját. Koszorút helyeztek még a talapzatra a gyászoló özvegy, a mintarajziskola tanártestülete és ifjúsága, az iparművészeti iskola tanári kara, a képzőművészeti társulat és a művész több tisztelője.

A koszorúk lerakása után a szobrászok dal-kara Egressy gyászdalát énekelte s ezzel az ünnep déli 12 órakor véget ért.

II.

IZSÓ MIKLÓS MUNKÁINAK JEGYZÉKE.

1859.

Bécs. LENDVAY MÁRTON álló szobra.
(Csak a vázlat készült el.)

1860.

München. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN mellszobra.
(A m. tud. akademiában.)

1862.

München. A JUHÁSZ.
(A m. nemzeti muzeumban.)

Budapest. ARANY JÁNOS
EGRESSY GÁBOR
TÓTH JÓZSEF mellszobrai.

1863.

Budapest. LISZNYAI KÁLMÁN
GRÓF KORNISS ÁDÁM
BERNÁTH GÁSPÁR mellszobrai.

1864.

- Budapest.* MOSOLYGÓ PARASZT LEÁNY, mellszobor.
 (A művész özvegyének tulajdona.)
 MEGYERI KÁROLY mellszobra.
 (A nemzeti színházban.)

1865.

- Budapest.* RÉVAY MIKLÓS álló-szobra.
 (A m. tud. akadémia palotáján.)

1866.

- Budapest.* GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN emlékszobra.
 (Csak a minta készült el.)

1867.

- Debreczen.* CSOKONAI V. MIHÁLY emlékszobra.
 (A debreczeni emlékkertben.)

1868.

- Budapest.* PÁKH ALBERT mellszobra.

1869.

- Budapest.* ZRINYI, A KÖLTŐ mellszobra.
 (A nemzeti muzeumban.)

1870.

- Budapest.* II. RÁKÓCZY FERENCZ
 ZRINYI ILONA

VERBÓCZY ISTVÁN

PYRKER LÁSZLÓ mellszobrai.

(Mind a négy a nemzeti muzeumban.)

GHYCZY KÁLMÁN.

1871—1875.

Budapest. MÁNYIK ERNESZTINA dombormivű arczképe.

(A nemzeti muzeumban.)

SZALAY LÁSZLÓ mellszobra.

(A nemzeti muzeumban.)

FONÓHÁZI JELENET, szoborcsoport.

(A nemzeti muzeumban.)

PETŐFI SÁNDOR

DUGONICS ANDRÁS

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF és

BÉM TÁBORNOK emlékszobrainak tervei.